

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Nihilismus v Nietzscheho dílech

Kryštof Jonáš

Pardubice 2023

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2021/2022

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Kryštof Jonáš**
Osobní číslo: **H21335**
Studijní program: **N0223A100011 Filosofie**
Téma práce: **Nihilismus v Nietzscheho
dílech**
Zadávající katedra: **Katedra filosofie a
religionistiky**

Zásady pro vypracování

Smysl této práce bude spočívat ve snaze vyložit Nietzscheho pohled na nihilismus a v této souvislosti odpovědět na otázku, zda je oprávněné tvrdit o tomto mysliteli, že svou prací toto stanovisko podporuje. Podstatnou složkou této práce bude výklad Nietzscheho uchopení této problematiky, tj. otázka, jak motiv nihilismu chápal. K tomuto účelu budou sloužit vybrané publikované spisy z Nietzscheho pozdní tvorby a také nebude opomenuta jeho pozdní pozůstalost. Nihilismus budeme zkoumat z hlediska jeho chronologického vývoje, během kterého vyplynou jisté distinkce. Nietzsche jakožto zásadní filosof vůle nám může poskytnout unikátní pohled na kontrast vůle a nihilismu. Z tohoto hlediska bude část práce věnována vztahu Nietzscheho chápání vůle a nihilismu v uvedené podvojnosti.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- P. Kouba. Nietzsche: Filosofická interpretace 2. vyd. Praha 2006. OIKOYMENH.
F. Nietzsche. Genealogie morálky. Přel. V. Koubová. 2.vyd. Praha 2019. OIKOYMENH.
F. Nietzsche. Tak pravil Zarathustra. Přel. O. Fisher. Praha 2018. Rybka publishers.
F. Nietzsche. Ecce homo. Přel. Ladislav Benyovszky. Praha 1993. Naše vojsko.
F. Nietzsche. Mimo dobro a zlo. Přel. Věra Koubová. Praha 1996. Aurora.
F. Nietzsche. Pozdní pozůstalost I. Přel. Věra Koubová. Praha 2020. OIKOYMENH.
F. Nietzsche. Pozdní pozůstalost II. Přel. Věra Koubová. Praha 2020. OIKOYMENH.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Ondřej Sikora, Ph.D.

Katedra filosofie a religionistiky

Datum zadání diplomové práce:

31. března 2022

Termín odevzdání diplomové práce:

30. listopadu 2023

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

děkan

Mgr. Ondřej Krása, Ph.D.

vedoucí katedry

Pardubicích dne 30. listopadu 2023

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra filosofie a religionistiky
Studijní obor filosofie

Diplomová práce
Nihilismus v Nietzscheho dílech

Vedoucí práce: Mgr. Ondřej Sikora, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Pardubice 2023.....

Poděkování

Touto cestou bych rád vyjádřil veškeré mé díky panu **Mgr. Ondřeji Sikorovi, Ph.D.** za veškeré odborné rady a podpůrnou činnost, díky které mohl vzniknout následující text.

Obsah

Úvod.....	9
1. K pojmu nihilismus	11
1.1 Nihilismus před Nietzschem.....	11
1.2 Nietzscheho nihilismus.....	12
2. Předpoklady nihilismu v knize <i>Mimo dobro a zlo</i>	15
2.1 Morálka.....	16
2.2 Křesťanství.....	18
3. Genealogie morálky: Nihilistický potenciál askeze.....	21
3.2 Uvedení askeze.....	21
3.1 Nihilismus v askezi.....	23
4. Soumrak model.....	25
5. Antikrist: umocnění nihilismu.....	27
5.1 Spojení křesťanství a nihilismu	27
5.2 Pokus o přehodnocení hodnot.....	29
6. Pozdní pozůstalost – Chronologický vývoj termínu.....	31
6.1 Nietzscheho poznámky o pojmu nihilismu od roku 1885.....	31
6.2 Spojení nihilismu a křesťanství, rozšíření nutnosti mimo morálního pohledu.....	32
6.3 Potenciál života.....	34
6.4 Rozlišení nihilismu.....	36
6.5 Pozitivní vliv nihilismu.....	37
7. <i>Ecce homo</i> a <i>Tak pravil Zarathustra</i> : překonání nihilismu.....	40
7.1 Dionýský princip.....	40
7.2 Motiv <i>Amor fati</i>	42
7.3 Nietzscheho ctnosti.....	45

8. Diskuze a hodnotící zamyšlení.....	46
8.1 Nihilismus a metafyzika	46
8.1.1 Sommer - Nihilismus a skepticismus.....	46
8.1.2 Heidegger - Nihilismus jako završitel metafyziky.....	58
8.2 Nihilismus a naturalismus.....	49
8.2.1 Acamporová a Richardson.....	49
8.3 Kouba - Nietzscheho nihilismus	51
8.4 Kritika Nietzscheho předpokladů.....	53
Závěr.....	57
Použitá literatura.....	62

Úvod

Řádky následujícího textu si slibují mnohé. Kromě náhledu celoživotní tvorby a poukazu na nejznámější hypotézy Friedricha Nietzscheho si text ukládá cíl vysvětlit Nietzscheho využívání pojmu nihilismus, a také důsledků termínu na jeho vlastní myšlení. Práce klade důraz zejména na prozkoumání pojmu nihilismus, nikoliv na jeho společenské důsledky a na jeho projevy ve společnosti. Téma nihilismu je pro naši dobu signifikantní a i když je Nietzsche již přes sto let mrtvý, stále jsou jeho poznámky aktuální. Úvodní část bude věnována genealogickému výkladu pojmu a pokusu o jeho vsazení do určitého myšlenkového úzu. Prozkoumáme vývoj tohoto pojmu, jak byl využíván před naším autorem a jak s ním následně Nietzsche pracuje. Musíme se zde tázat, zda je pojem využíván v souladu s jeho předchozí konotací či zda je přetvořen, aby plnil Nietzscheho funkci. Práce bude vedena chronologicky, tento krok nám zaručí nejpřesnější sledování proměn tohoto termínu.

Následně se pokusíme nahlédnout na výskyt tohoto termínu přímo v Nietzscheho knihách, především v těch pozdních, kde se tento pojem objevuje nejčastěji. Tedy v knihách, kde si autor vzal k srdci hrozbu nihilismu a objevil jeho nebezpečí. Knihu *Tak pravil Zarathustra* ve svém výzkumu zohledníme jen částečně. Tento krok volím zejména proto, že termín nihilismus u Nietzscheho graduje až v pozdějších pracích, zatímco tato kniha je spíše na pomezí a svým básnickým uchopením nepodává nejpřesnější definice. Nejvýraznější část k hrozbě nihilismu poskytuje poslední, čtvrtá část, kterou ovšem Nietzsche neplánoval poskytnout široké veřejnosti. Přesto se v celé knize skrývá potenciál radosti ze života, a tak je vhodné jí aplikovat na překonání tohoto fenoménu, nikoliv k poukazu na nosnou strukturu pojmu. Dílo *Mimo dobro a zlo* vhodně uvozuje základní vstup do problematiky a předkládá substrát nihilistického počínání. Přestože toto dílo se k nihilismu vyjadřuje jen obezřetně, přesto poskytuje bod, ve kterém v jistém smyslu začíná jeho dynamický růst. Je však Nietzscheho útok na morálku oprávněný či je jen vykonstruovaný k pokrytí jeho předpokladů? Následuje vyabstrahovaná část *Genealogie morálky* zaměřená na poslední část pokrývající asketický ideál. Odmítavý přístup k životu je v této nauce již paradigmatickým, a tudíž musí ve svém aplikování otevírat brány nihilismu. Dějiny lidstva jsou důkazem, že asketický ideál je přece jen schopen život udržet, není tedy Nietzsche vůči němu zaujatý a příliš přísný? Posledním závazným dílem je *Soumrak model*, ve kterém se zkráceně pokusíme o rozšíření povědomí a definici nihilismu

Posléze se náš zrak zaměří na další spisy, které nebyly za Nietzscheho života vydané. Prvním takovým je *Antikrist*, ve kterém pranýřuje křesťanskou nauku a její dopad na vývoj

člověka. V tomto díle se staví do pozice odmítající prospěšnost tohoto učení a tvrdí, že nihilismus je přímým důsledkem dekadentního náboženství, jakým křesťanství je. Je příliš vžité do evropské kultury a jako takové pokrývá celé myšlení regionu. Lze však odstranit takto velký fenomén bez hrozby následných nedorozumění v celé tradici? V *Pozdní pozůstalosti* se pokusíme dotknout zanechaných fragmentů chystaných pro Nietzscheho Magnum opus, pro pokus o přehodnocení všech hodnot. Tato sbírka poznámek je na zmínky o nihilismu nejbohatší, avšak představuje jen nepublikované domněnky. Proto vzniká otázka, do jaké míry mají pro následný výzkum hodnotu? Poslední souvislý zdroj informací o nihilismu se skrývá v Nietzscheho knize *Ecce homo*, jeho pokusu o autobiografii, ve které kromě dovršování svých předchozích tezí publikuje též radostné přijímání života, které by se mohlo osvědčit jako východisko nihilismu.

V poslední části diplomové práce si představíme řadu moderních interpretů Friedricha Nietzscheho, pomocí nichž se pokusíme dotvořit závěrečnou podobu pojmu nihilismus, který následně podrobíme kritice. Stejně tak se pokusíme ohodnotit i jeho související parametry. Celou předchozí úvahu se nakonec pokusíme shrnout do uceleného závěru.

V práci se pokusíme zohlednit známé přesvědčení, že Friedrich Nietzsche sám postupuje v nihilistických šlépějích a svými knihami a přesvědčením k tomuto fenoménu nihilismu dospívá. Pokusíme se odhalit, zda Nietzsche svými knihami léčil či prosazoval nicotu. Nietzsche predikuje dobu úpadku pro celý evropsky kontinent projevující se ztrátou smyslu. Má však jeho kritika opodstatnění? Vybral si ke svému zkoumání vhodné projevy a fenomény absurdnosti? Není to nakonec on, kdo přinese nihilismus a nabourá tisícileté jistoty zcela zbytečně? Co právě u Nietzscheho znamená nihilismus a jakou má funkci? Lze nalézt vůči využívání termínu vhodnou kritiku?

Nietzscheho poučky překonávají starý svět, nabízejí unikátní pohled dosud nepokřivený vžitím do tradice. Jeho originalita se mu však může vymstít, jelikož nemá časem podložená východiska. Práce tematizuje pojem nihilismus a očekává jisté vyústění, ale jen v ohraničení samotného termínu. Zda se Nietzscheho predikce naplnila v celé postulované šíři vytváří otázku vyžadující zohlednění nespočetně sociálně-politických aspektů, které se na tyto následující stránky zkrátka nemohou vejít. Přesto chce práce naplnit určité očekávání a tím prohloubit diferencovanost Nietzscheho nihilistických stanovisek.

1. K pojmu nihilismu

Nihilismus lze definovat jako odmítání všech náboženských a mravních zásad, často ve víře, že život nemá smysl. „Je to teorie, která podporuje stav, kdy člověk v nic nevěří, nemá žádné věrnosti ani cíle. Tento termín se nesprávně používá k charakteristice všech osob, které nesdílejí určitou víru nebo určitý soubor absolutních hodnot.“¹ Ovšem tohoto upřesnění nabyl termín až v moderním výkladu, v původním znění měl však označovat daleko jiné předpoklady.

1.1 Nihilismus před Nietzschem

Původ slova nihilismus není přesně znám. Mezi učenici se spekuluje zejména kolem ruské literatury. „Mnozí také mylně označují román Ivana Turgeněva *Otcové a děti* (1862) jako první místo, kde se objevil, zatímco jiní, jako Lawrence J. Hatab (po vzoru Roberta G. Olsona), jej identifikují jako ruský výraz z 19. století.“² Pro nás je však podstatné jeho první filosofické použití, které lze datovat do roku 1799, a to sice v dopise adresovanému Johannu Fichtovi jeho filosofickým kolegou Friedrichem Jacobim.³ V dopise stojí kritika, že Fichtův idealismus je nihilistický. „Je to tedy tak, že slovo vstupuje do domény filozofie jako kritická charakteristika německého idealismu. Toto počáteční použití bylo brzy zrcadleno několika současníky. Je to zopakováno například v knize Maxe Stirnera *The Ego and its Own* (1844), kde místo toho, aby bylo chápáno jako hrozba, je oslavováno jako osvobození.“⁴ Nihilismus je tedy v jeho počátcích vztahován k idealismu, a to sice ve své filosofické a poetické formě. Kouba se domnívá, že: „Zvěčňující ovládnutí ve jménu nad-osobního ideálu může být vedeno upřímně míněným dobrým úmyslem, avšak aktivní, praktické prosazování ideálu ústí nutně v konflikty se skutečností a v postupnou ztrátu jeho vnitřní věrohodnosti.“⁵ Idealismus se svým prázdným a nahrazujícím, metaforickým vztahem pojídá zevnitř.

Takto byl postulován do poloviny 19. století, než došlo k jeho obratu z říše idejí do světského programu. Nihilismus již bylo plnohodnotné stanovisko. „... se objevil ruský nihilismus, který spíše, než jako soubor postojů vyjadřoval konkrétní politický program, pohyb nebo systém; postupně přitahoval významné příznivce.“⁶ Z akademických okruhů se přejal do názorů široké veřejnosti a jeho hojné využívání zapříčinilo zájem o tento termín. „Význam pojmu se však ve druhé polovině století posunul, vstoupil do lidového vědomí v důsledku jeho

¹ Knowles, E., Dictionary of Phrase and Fable. Oxford, 2005, s. 231.

² Vazquez, J., „Nietzsche's shadow: On the origin and development of the term nihilism“. Kent, 2021, s. 2.

³ Tamt., s. 3.

⁴ Tamt., s. 3.

⁵ Kouba, P., Nietzsche. Filosofická interpretace. Praha, OIKOYMENH 2006, s. 149.

⁶ Vazquez, J., „Nietzsche's shadow: On the origin and development of the term nihilism“. s. 3.

přivlastnění ruským politickým hnutím, odkud Adorno tvrdí, že jej Nietzsche převzal: pravděpodobně z novinových zpráv o teroristických činech.“⁷ Postupným vléváním do společenského zájmu se ztrácí z pojmu jistá hodnota, jeho unikátnost je podrývána obecným přijímáním a zbrklým označováním všeho nelibého. „Tento politický aktivismus dal v té době slovu cenu po celé Evropě, ale tím také spustil inflaci jeho významu, protože to se brzy stalo vztažné na téměř jakýkoli druh údajně radikální politické ideologie nebo extrémní formy antiestablishmentu dogmat, jako je anarchismus, ale také (a to je alarmující) socialismus.“⁸ Termín nihilismus označoval vše, co nebylo člověku dle jeho vlastních preferencí. Označoval subjektivní vyhraněnost vůči prvkům, se kterými nenalezl společné slovo. Vše špatné a odpudivé bylo nihilistické.

Kolo nihilismu již nebylo možné zastavit a začalo utvářet, cí ještě hůře definovat celý moderní rekurz. Alespoň takto to je předpovězeno. Nelze opomenout, že se Nietzsche svou prací zasloužil i o negativní impuls, který ještě umocnil zájem o tento termín a dal tak nástroj do rukou laické veřejnosti k označování všeho neuznávaného. Nietzsche je tak ústřední postavou nihilismu z mnoha důvodů. Svým snažením se zasloužil o rozšíření definice nihilismu, jeho práce je tak odpovědná za všudypřítomnost tohoto konceptu ve 20. století.

1.2 Nietzscheho nihilismus

Nietzscheho pozornost je nihilismu věnována hlavně v pozdějších pracích a také mu měla být věnována celá kniha z nedokončené série knih popisující vůli k moci. Nám jsou přístupné jen jisté útržky sesbírané do pozůstalosti. Ta měla mimo jiné obsahovat i stěžejní pokus o přehodnocení všech hodnot. „Koncept nihilismu prošel za svého trvání drastickým přehodnocením vyplývajícím z jeho přehodnocení otázky hodnoty ve filozofii. Nietzscheho snaha o nahrazení pravdy a morálky „životem“ a „životností“ jakožto determinanty hodnoty vyústila v jejich obrácení významu pojmu, který je nyní namířený spíše proti abstraktnímu světu idejí.“⁹ Nietzsche interpretoval úpadek společnosti na základě znehodnocení a následného odmítání dřívějších jistot, které shledal slabými a nevhodnými k životu, takže jejich nutné uvadnutí vedlo přirozeně k oslabení vůle po žití, jelikož jisté znehodnocení již bylo v těchto domnělých jistotách obsaženo. Úpadek souvisí s Nietzscheho předpokladem zániku metafyziky.

⁷ Tamt., s. 3.

⁸ Tamt., s. 3.

⁹ Tamt., s. 4.

Nezákladnější substrát pro růst nihilismu je dle Nietzscheho stav, ve kterém ztratí hodnotu morálně-křesťanský výklad světa.¹⁰ Tato teze jde v ruku v ruce s Nietzscheho hypotézou, že Bůh je mrtev. „Kam se poděl Bůh? Vzkřikl, já vám to povím! My jsme ho zabili, - vy a já! My všichni jsme jeho vrahy!“¹¹ Doba podmíněná sekularizací, odbožštěním se projevuje především ztrátou daných a po dlouhá staletí neměnných hodnot. Řád se destabilizuje a vzniká chaos provázený vzduchoprázdnem. Člověk se začal pocíťovat jako ten, na kterého spadly hvězdy a slunce mu odmítlo zářit. Obloha se pro něj proměnila v kámen, ale jeho to již netrápilo, jelikož už nebylo žádné peklo, které čekalo na jeho úpadek. Ptá se, zda Bůh vůbec existuje? Musí přece, má na zemi mnoho lidí, kteří s ním mluví a kteří mu naslouchají. Takzvaní proroci jsou přece v přímém i nepřímém kontaktu s touto nadpozemskou entitou. Co když jsou však jejich slova čistá faleš? Co kdyby Bůh nemohl být na straně nikoho, protože neslyší, protože je slepý? Nezávisle na existenci či neexistenci Boha vyvstává poslední, nejpodstatnější otázka. Nejsme nakonec, v posledním okamžiku a s posledním výdechem skutečně opuštění? Prázdnota po něčem tak velkém jako je Bůh je nezměrná.

Toto zjištění podnítilo transformaci pojmu nihilismus do roviny přímého nebezpečí, jelikož označovalo ztrátu životního smyslu, který byl pro člověka esenciální, a přesto nemohl být jen tak nahrazena. Nihilismus u Nietzscheho vyzařuje takovými atributy, jelikož je přiřazován ke křesťanské nauce, která udává morální řád Evropy a ve které námi probíraný autor spatřuje pokřivení a nebezpečí pro život. „Koncept je však podrobně popsán u Nietzscheho poprvé v úvahách a identifikován nejen jako nadcházející hrozba nebo jako nejzávažnější problém modernity, ale jako nevyhnutelná podmínka západního světa.“¹² To, co vyvolává strach, hanobí život a odpírá veškerý smysl je vábeno k příchodu. Nelze se tomu vyhnout, nelze se předtím schovat, je již skoro tady a bude určovat nadcházející staletí. Metafyzika mu byla substrátem a vyprázdňené duše lidí útočištěm. Nihilismus vůči padlé idealitě působí jistě osvěžujícím způsobem, je lákavý, jelikož nabízí odpovědi na veškeré otázky. Koho by trápilo, že veškerou výpověď, kterou poskytuje a skrze kterou odpovídá je všeobjímající nihil, nic. Hlavně, že je problém vyřešen, že již není potřeba slepě procházet světem a hledat ujištění. Vše je zbytečné a veškeré konání přichází vniveč, je nadarmo.

Vyvstává otázka, zda toto nové, Nietzscheho předurčení pro lidské spravování svého žití není také ve svém základu nihilistické, jak mnozí učenci usuzují? Zda v boji vůči nihilismu nezvítězí opět nihilismus, ale jen v jiné formě a zda je Nietzscheho popis uspokojivý z hlediska

¹⁰ Nietzsche. F., Pozdní pozůstalost. I. Přel. V. Koubová. 1. vyd. Praha, OIKOYMENH 2020, s. 111.

¹¹ Nietzsche. F., Radostná věda. Přel. V. Koubová. 1. vyd. Praha, Votobia 1996, s. 121.

¹² Vazquez. J., „Nietzsche's shadow: On the origin and development of the term nihilism“. s. 4.

zanevření nad morálkou jakožto pilířem společnosti? Jestliže je překonání podmíněno zadupáním a odpoutáním se od křesťanství, jsou zde pro to vhodné argumenty? Otázka po pravdě se u Nietzscheho transformuje do podivuhodné podoby, do takové, kde již není žádná pravda potřeba. Abychom mohli postupovat ve šlépějích tohoto giganta filosofie, musíme nejprve přimhouřit oči nad tímto vágním pojmem. „Nepravdivost soudu pro nás není ještě žádnou námitkou proti němu. [...] Otázkou je, nakolik podporuje a udržuje život“¹³ Tímto krokem nastavujeme parametry výzkumu. Pravda není pro život nutná, vhodná je i lež či iluze, podmínka však je, aby se v ní život mohl rozvíjet, bujet a překypovat silou. K Nietzscheho textům musíme přistupovat bez negativního zabarvení pojmu iluze. Hledáme zde aspiranty na životaschopnost člověka, který není ani dobrý, ani zlý či špatný. Je zkrátka člověkem snažícím se prosadit v životě v jeho čisté podobě. Co když mu v tom dobové, či jakékoliv poměry brání?

Následující řádky se pokusí shrnout konotaci pojmu, jak se prezentuje v Nietzscheho textech. Záměrem není sledovat dějinný pohyb, ale upřesněně vyložit roli, jakou tento termín sehrál ve filosofii Friedricha Nietzscheho. Nebezpečí pojmu je opodstatněné, pro výklad Nietzscheho celoživotního záměru je zcela nezbytné. Je to tedy klíčové téma, které ve své komplikovanosti přispívá k rozřešení Nietzscheho odkazu jako takového.

¹³ Kouba, P., Nietzsche. Filosofická interpretace. s. 184.

2. Předpoklady pojmu nihilismus v knize *Mimo dobro a zlo*

Ve svém spise *Mimo dobro a zlo* se Nietzsche pokouší pomocí aforismu vypořádat s morálním výkladem světa a snaží se čtenáři poukázat na možnost pojímat život mimo morální koleje. Jeho výklad se silně orientuje na egoistickou stránku člověka a na nutnost perspektivních pohledů, ve kterých zaniká dualita morálky a život má tu moc hledat sobě prospěšné faktory i mimo dobro a zlo. K samotnému nihilismu se v tomto díle Nietzsche vyjadřuje jen obezřetně, zkratkovitě a nepřímě. Ovšem lze odhadnout, že předběžné východisko nihilismu plyne ze zmíněných stanovisek. Zatímco kritika morálky v tomto díle přímo přetéká, bude následující část věnována především zkoumání domnělého pochybení morálních principů vůči podpoře života. Dílo je utvářeno v kontradikci k Platonovi, převrací totiž celý platonismus a staví jeho idealitu a morální východiska do nechvalné pozice.

Již na začátku knihy se Nietzsche připomíná se svým odporem vůči dobovým dogmatům, a postuluje hypotézu, že nepravda je jistou podmínkou života.¹⁴ Pevně daná pravda morálních tezí pronásleduje lidstvo od dob prvních společenství, kde mocní platili za ty dobré, správné.¹⁵ Doba, kdy byl Bůh přibit na kříž byla kritická svým přehodnocením hodnot, které převrátily morálku do pozice životu podle Nietzscheho nepřátelské. „V pojmu morálního boha, jedině a dokonalé sumy veškerého bytí a dobra, vynalezlo křesťanství protiklad života. Pozdní Nietzsche často zdůrazňuje, že Bůh právě jako dokonale dobré absolutno je umocněným protikladem reality, nepřítelem života: Tam, kde začíná Říše boží, je život u konce ...“¹⁶ Základním předpokladem růstu je vývoj. Jisté odstínění, které stojí na starém, nikoliv nutně v kontradikci, ale jako překonání. Dostupná rozmanitost fází poté poskytuje individuální schopnost volit. „Člověk si zkoušky zadává sám.“¹⁷

Tato kapitola bude rozdělena do dvou částí, z nichž první povede k rozboru Nietzscheho nechuti vůči morální optice namířené vůči životu, která byla v jeho době brána za pevně dané opěrné body lidské existence. Druhá polovina bude pokrývat pohled na křesťanské náboženství, které svým výkladem popírání života dovalo morálku životu škodlivou.

¹⁴ Nietzsche, F., *Mimo dobro a zlo. Předehra k filosofii budoucnosti*. Přel. V. Koubová. Praha, OIKOYMENH 2021, af. 4, s. 13.

¹⁵ Poznámka plyne z Nietzscheho genealogického výzkumu pojmů dobré a zlé. Více v kapitole „*dobré a zlé*“, „*dobré a špatné*“ z knihy Nietzsche, F., *Genealogie morálky*. Polemika, Přel. V. Koubová. Praha, OIKOYMENH 2019, s. 144.

¹⁶ Kouba, P., Nietzsche. Filosofická interpretace. s. 134.

¹⁷ Nietzsche, F., *Mimo dobro a zlo. Předehra k filosofii budoucnosti*, af. 41, s. 47.

2.1 Morálka

Nietzscheho definice lidské duše se příliš nepokouší o označení nebe jako jejího právoplatného bydliště, ale popisuje fyziologické pohnutky živočišné části člověka. Duše není poslední instance existence, nejedná se o základní kámen bytí. Duše je u Nietzscheho dělitelná a skládá se ze společenství pudů a afektů.¹⁸ Klíčem k pochopení je pluralitní pohled dovolující uchopovat vícero perspektiv. Naše morálka platí proto, že je daná. Na základě konsensu stanovená, platná pro všechny, i bez osobního zainteresování. Jako jediná a neměnná, obrněná vůči spontánnímu pokusu o vytvoření jiných. Jestliže se však člověk může proměňovat, platí to samé i pro morálku? Vnějšími okolnostmi jsme nuceni stydět se za nemorální jednání, Nietzsche si ale také myslí, že se lze stydět za morální činy.¹⁹ Svědomí je posledním útočištěm morálky, jestliže však morální předpoklady nenajdou své opodstatnění ani zde, co pak zbývá? Tím by byla morálka znehodnocena, jelikož jejím posledním strážcem je svědomí samotné.

Z hlediska lidského poznávacího aparátu lze jen stěží odhalit jistoty, svět se nám neodhaluje, jen se jeví. A stejně jako my neuchopujeme svět, ale jen jeho odraz, tak tu není nic, co by bylo samo o sobě morální. Existuje zde jen morální výklad fenoménu.²⁰ Zdání Nietzsche nereprezentuje jako něco bytostně špatného, ale jako podmínku života. Jisté kromě smrti není v tomto světě nic, tedy to nejpevnější je ona mylnost světa.²¹ Nebezpečí jednotné morálky se pak skrývá v jádru systému, v celku. Jestliže se podvolíme jednomu, nenecháme přistoupit druhé. A vývoj je přímo podmíněn tím, že druhé musí přistoupit. Dalo by se i napsat, že musí vládnout na úkor prvního. Progresivní část vývoje, potažmo celého růstu stojí na předpokladu, že něco, co jsme pojímali jako zdánlivé přijmeme jako závazné. Koordinujeme sílu pohledu a vystihneme to, co sami shledáme za přijatelné. Zdání se promění v jistotu a původní přesvědčení ztratí na síle. Dochází zde k selekci horizontů, ze kterých stále čerpáme, jen jím ale nepřikládáme takovou hodnotu.

Posuzování hodnoty člověka z hlediska morálního s sebou přineslo podle Nietzscheho největší tupost.²² Hodnota člověka je sama o sobě podceněna, jako by byla přehlédnutá, či ještě hůře, popřena. Oprávnění ke kritice morálky ale Nietzsche hledá i jinde. Argument pak nachází v pluralitě možných morálních přednesů.²³ Náš věk má tu výhodu, že po nesčetných generacích badatelů máme k dispozici jakési okno do předchozí podoby světa. Zatímco s omezeným

¹⁸ Tamt., af. 12, s. 21.

¹⁹ Tamt., af. 95, s. 75.

²⁰ Tamt., af. 108, s. 77.

²¹ Tamt., af. 34, s. 41.

²² Nietzsche, F., Pozdní pozůstalost I. s. 295.

²³ Tamt., s. 148.

přístupem k informacím můžeme přijmout jedinou a absolutní tezi o kultuře a životě, porovnání s odlišnými názory nám otevírá dveře k mnoha světům. Který je ale pak ten pravdivý a skutečný? Tato nejistota nám nedává odpověď a jestliže morální hodnocení stojí výše než my jako lidé, pak je pro život škodlivá.

Nietzsche píše, že forma morálního předsudku se skrývá v předpokladu, že pravda je cennější než zdání.²⁴ Slovo pravda však není pro život klíčové. Pravdivé může být cokoliv, co člověk jen chce, co je ustanoveno a odsouhlaseno, stačí o tom být jen přesvědčen. Je to určitý stav mysli. Oproti racionalitě tak Nietzsche staví tělesnost, jistý druh fyziologie a naturalismu. S pomocí fenomenologie tak následně postuluje náhražku morálky za touhu smyslovosti. Píše: „Zůstat pán smyslů...hodit přes ně síť pojmů...jiný požitek ze světa.“²⁵ Jestliže morální svět neuspokojil naše potřeby, je nutné obrátit se hlouběji a nehledat v dále. Být člověkem na úkor morálního člověka je Nietzscheho cíl snažení. Dle něj se tak naskytne obsáhlejší život, který žije přes starou morálku.²⁶ Na úkor morálky byl obětován instinkt, celý lidský svět, ve kterém lze jednat.

Tongeren doplňuje vhléd slovy: „Nejvyšší člověk by měl mít největší pluralitu instinktů a také největší relativní míru, kterou lze ještě vydržet.“²⁷ Toto rozšíření pohledu otevírá mnoho cest oproti jednotnému morálnímu. Navíc je zde určitý soulad s podstatou přirozenosti, které se nelze zbavit, a to ani vidlemi.²⁸ A pokud už by tu měla být životu prospěšná morálka, je nutné, aby se orientovala v pojmech moc a panství. Neboť o morálku ve světě nejde, vyššímu typu jde zde o moc a panství.²⁹ Nietzscheho odmítání jedné morálky a vzápětí tvoření nové je diskutabilní, Je to čin pokrytecký či překonávající jistou stálost? Zde jde spíše o přesun těžiště hodnot.

Za předpokladu, že morálka má větší cenu než život, bylo by pak zcela v pořádku a přijatelné za ni zemřít. A zemřít za jisté nic, staletími potvrzenou morálkou, než za nejisté něco je nihilistický přístup.³⁰ Ovšem co může být člověku více vlastní než život a jeho instinkty. Věnovat pozornost a utvářet svůj život v proudu smyslovosti a instinktů podává autentické prožívání vztahového světa. Smrt jedince je opodstatněná jen a vždy jen v jeho očích. Smyslovost není vše, ale i tak se jedná o podstatný aspekt lidské existence a jako takový má být

²⁴ Nietzsche. F., *Mimo dobro a zlo. Předehra k filosofii budoucnosti*. af. 34, s. 42.

²⁵ *Tamt.*, af. 14, s. 22.

²⁶ *Tamt.*, af. 262, s. 186.

²⁷ van Tongeren. P. J. M., „Nietzsche and Ethics“. In: PEARSON, Keith Ansell (ed.). *A Companion to Nietzsche*. Oxford, Blackwell Publishing Ltd 2006, s. 400.

²⁸ Nietzsche. F., *Mimo dobro a zlo. Předehra k filosofii budoucnosti*. af. 264, s. 189.

²⁹ *Tamt.*, af. 212, s. 128.

³⁰ *Tamt.*, af. 10, s. 17.

zahrnut do celkového přehledu možných angažmá. A i tato část naplní prázdno způsobené nihilismem. Dodá relativní hodnotu a překoná nicotu.

2.2 Křesťanství

Jeden princip, který má vládnout nad všemi. I těmito slovy by se dalo pojímat náboženství. Pro Nietzscheho se ideál náboženství vyznačuje podmínkou, že jen ono je pravdivé a vše ostatní pravdivé není.³¹ Uzurpuje si termín pravdy. Lidský vynález této duchovní cesty měl za cíl zjemňovat bolest z pozemského utrpení, avšak zapříčinil celkový odklon pohledu od zemského povrchu. Vztažnost k nebesům učinila pozemský život zcela nepodstatný a zbytečný. „Křesťanství bylo pokus takto svět překonat, to znamená popřít ho.“³² Země tu je pojímána jen jako jakási předehra ke skutečnému místu, kam člověk patří. Nietzscheho vize předpovídá neradostnou budoucnost Evropy, proto se jeho intence zaměřuje zejména na křesťanství, přesto však mezi další nihilistické náboženství řadí třeba buddhismus.³³

Nietzsche píše: „Nihilismus je důsledkem specifického křesťansko-morálního výkladu (nouze nevyvolává nihilismus).“³⁴ Termín je svázán s křesťanstvím u Nietzscheho stejně tak silně, jako si křesťanství přisvojuje termín pravdy. Křesťanství ochudilo pozemskou radost a radost ze sebe samého implementací druhého světa dosažitelného morálkou a dosazením boha, stejně jako Platon. Nihilismus jako nutný důsledek křesťanství, morálky, a pojmu pravdy.³⁵ Křesťanský přístup k životu je ve svém základu oproštěn od tělesného potěšení a je určován touhou po duchovnu. Tím se ztrácí vůle ke světu a kvůli termínům jako Bůh či hřích lidská duše trpí. Je ochuzená na singulární směr růstu a může vykvést jen k nebesům, a nikoliv do šíře celé planety. Poznání je omezené a předem určené k nezdaru, především proto, že možnost adaptovat se se vztahuje k celku, nikoliv aby se celek adaptoval na proměnu světa.

Jestliže padne morálka, musí nutně padnout i náboženství. Neboť v náboženství schází tlak na to, abychom sebe chápali jako ty, kdo určují hodnoty.³⁶ Tato egoistická tendence má své opodstatnění jak vůči spravedlnosti, tak vůči morálce. Nietzsche si myslí, že morálka, která je přímo výplodem náboženské nauky je nepřirozená, jelikož se přičí dobrému vkusu.³⁷ Opomenutí individuality zapříčiní ztrátu hodnoty daného člověka. Hodnota celku je směrodatná, jestliže my to připustíme, což hraničí se stádní morálkou a touhou být součástí

³¹ Tamt., af. 39, s. 45.

³² Nietzsche. F., Pozdní pozůstalost I. s. 106.

³³ Tamt., s. 111.

³⁴ Tamt., s. 111.

³⁵ Tamt., s. 111.

³⁶ Tamt., s. 262.

³⁷ Nietzsche. F., Mimo dobro a zlo. Předehra k filosofii budoucnosti. af. 269, s. 192.

něčeho většího. To může implikovat nespravedlnost. Nietzsche nehledá dobré, ale vznešené. Udává, že vznešené duši patří egoismus a je jen spravedlivé ctít sám sebe.³⁸ Jestliže svou vůli utváříme na preferencích a cílech jiných vůlí, zatracujeme svou vlastní. Tím popíráme život a zbavujeme ho hodnoty.³⁹

Křesťanství je pro Nietzscheho problematičtější z hlediska soucitu, ve kterém se neukazuje síla, ale naopak je potlačovaná. Nietzsche si myslí, že existují stupně, kde i soucit je znečištěn a stává se slabostí.⁴⁰ Myšlenka soucitu je ideálem lidství a humanity. Nabízí tento krásný fenomén slabým a nemocným oporu anebo je jen udržuje ve stavu bezmoci? Nejenom, že soucit podporuje slabost, ale také odklání pozornost od sebe samého. „Sobectví jako by znamenalo sebeurčení vlastního životního směřování, naznačuje, že (Nietzsche) měl skutečnou ambivalenci ohledně svého silného pocitu osobního směru, svého údělu.“⁴¹ V soucitu se zbavujeme sami sebe. „Uchylujeme se pod svědomí druhých a do nitra milého chrámu náboženství soucitu a spoluutrpení.“⁴² Opět je hodnota posunuta mimo sledovaný zdroj.

Neoddělitelná spjatost náboženství a morálky zapříčinila znehodnocení obou částí. Nastalý zvrát „Bůh je pravda“ dovedl své ovečky ve fanatickou víru, že všechno ostatní je nepravdivé.⁴³ Padne-li se smrtí boha i poslední bašta garance, nepravdivé se stává všechno. A křesťanství je úzce spjato s termínem pravdy, jeho upadnutí s sebou stáhne i křesťanský výklad. Pluralitní pohled perspektiv je vznešenější než uctívání jednoho. Láska k jednomu je podle Nietzscheho barbarství.⁴⁴ Do toho vstupuje otázka, do jaké míry je láska k bohu, potažmo k bližnímu skutečně poháněna láskou a nejenom strachem z nich?⁴⁵

Nihilistické náboženství je pak takové, které velebí pojmy životu protikladné.⁴⁶ Anebo si je alespoň přetváří do této pozice. Křesťanská morálka uzpůsobená asketickým ideálem je pak toho důkazem.⁴⁷ Kritika náboženství je silně podpořena Nietzscheho výkladem vůle. Je-li potlačen život, nemůže se projevit. Vůle jakožto přirozenost těla je vedena ke stupňování, a tak stupňuje život sám.⁴⁸ Křesťanství ovšem tuto možnost odepřelo, v dějinách zvítězilo a vládlo.

³⁸ Tamt., af. 265, s. 189.

³⁹ Tamt., af. 260, s. 181.

⁴⁰ Tamt., af. 271, s. 195.

⁴¹ Higgins. K. M., „Rebaptizing our Evil: On the Revaluation of All Values“. In: PEARSON, Keith Ansell (ed.). *A Companion to Nietzsche*. Oxford, Blackwell Publishing Ltd 2006, s. 414.

⁴² Nietzsche. F., *Radostná věda*. s. 160.

⁴³ Nietzsche. F., *Pozdní pozůstalost I*. s. 111.

⁴⁴ Nietzsche. F., *Mimo dobro a zlo. Předehra k filosofii budoucnosti*. af. 67, s. 70.

⁴⁵ Tamt., af. 201, s. 107.

⁴⁶ Nietzsche. F., *Pozdní pozůstalost I*. s. 200.

⁴⁷ Viz. kapitola *Genealogie morálky: nihilistický potenciál asketického ideálu*.

⁴⁸ Nietzsche. F., *Pozdní pozůstalost I*. s. 174.

Kapitolu se pokusíme zakončit pohledem na pozitivní roli náboženství a morálky. Přestože Nietzsche je vůči obou dosti kritický, jeho impuls není veden zaujatostí, ale snaží se ve svém bádání zohlednit veškerá východiska. „Mezitím poskytuje náboženství návod a příležitost i části ovládaných, aby se připravili na budoucí panování a rozkazování, totiž oněm pozvolna nastupujícím třídám a stavům, v nichž se díky šťastným manželským zvykům stále více vzrůstá chuť a síla vůle, vůle k sebeovládání - jim náboženství nabízí dostatek podnětů a pokušení, aby nastoupili cestu k vyšší duchovnosti, aby vyzkoušeli pocity velkého sebepřekonání, mlčení a osamění: asketismus a puritánství jsou takřka nepostradatelnými výchovnými a zušlechťujícími prostředky, chce-li některá rasa vystoupit nad svůj původ z chátřy a propracovávali se k budoucímu panování.“⁴⁹ Náboženství má pevně danou hierarchii s danými závazky jednotlivých vyznavačů. V působení řádu si jednotlivci osvojují jisté mocenské vztahy a jsou schopni se jimi řídit. Vsazením do těchto institucí dochází k sebe ukáznění, které je podporováno vyšší vůlí po duchovnu. Orientace na své nitro předchází limitaci světských požadavků, tím dochází k výchově a zušlechtění. Plodnost náboženského konceptu pak tkví v touze vystoupit nad svůj počátek, vztáhnout se k výšinám, což následně činí světský řád snesitelnější. Poskytuje pocit spokojenosti se světskou bolestí, a tak pobízí tvrdost a vzdorovitost člověka vůči všemožnému neštěstí.

Pochválení morálky je rozšířeno v poznámkách nacházející se v pozůstalosti. „Propůjčila člověku absolutní hodnotu... v protikladu nahodilosti v proudu vznikání a zanikání. Sloužila advokátům boha, jenž zanechával světu charakter dokonalosti ... včetně oné svobody ... zlo se jevílo plné smyslů. Připsala člověku vědění o absolutních hodnotách a dala tak člověku adekvátní poznání ... aby člověk sám sebou nepohrdal ... byla prostředkem záchovy ... morálka byla důležitý protilek na praktický a teoretický nihilismus.“⁵⁰ Morálka upevnila pozici člověka a předala mu účel. Vytrhla ho z přírodního chaosu a dala mu řád. Navíc ho i zachránila, jelikož mu dala smysl, absolutní smysl. Člověk mezi lidmi získal pocit sounáležitosti, jednoty a jistoty. Z přežívání se stalo žití motivované saháním po dokonalosti a touhou alespoň se dotknout Boha, přiblížit se mu. Duchovní jeviště odhrnulo oponu a z podia se ozvala příjemná hudba sladěná s pocity lidské pospolitosti a výjimečnosti, že zrovna oni se ze všech živých bytostí nejvíce podobají Bohu a jsou jeho oblíbenci, jediný s možností spásy nesmrtelné duše.

⁴⁹ Nietzsche. F., Mimo dobro a zlo. Předehra k filosofii budoucnosti. af. 61, s. 66.

⁵⁰ Nietzsche. F., Pozdní pozůstalost I. s. 179.

3. Genealogie morálky: nihilistický potenciál askeze

3.1 Uvedení askeze

S termínem askeze se můžeme podrobněji setkat u Nietzscheho v jeho slavné knize *Genealogie morálky*, kde s tímto pojmem spojuje především křesťanství. Askeze jakožto křesťanský přístup k životu bude k uchopení nihilismu jedno z klíčových témat. Přestože nelze upřít jistou prospěšnost, kterou asketický ideál nabízí, jak uznává i sám Nietzsche, nelze se vyhnout otázce, zda tato výuka nepůsobí spíše jako katalyzátor touhy po nicotě. Nietzsche například oceňuje, že v době krize přinesla tato nauka smysl, a nějaký smysl je stále lepší než žádný smysl.⁵¹ Askeze není vyloženě předmostí k nihilismu, jelikož je v ní stále uplatňovaná jistá vůle. Ta byla zachráněna a stále se tak mohla projevovat, mohla chtít. Ovšem ačkoliv je člověku milejší chtít nic než nechtít,⁵² stále tu docházelo k postupné degeneraci života jako takového.

Pro vyznavače askeze jsou nepodstatnější ctnosti chudoba, pokora a cudnost.⁵³ Jejich cesta ke světlu je lemována nouzí. Asketa chápe život jako bludnou cestu plnou příkoří. Jeho životní cíl je mu prezentován až s koncem jeho pozemského pobytu. Je mu předkládán směr vedený znechucením života, s únavou a touhou po konci.⁵⁴ Intence je tu nasměrována k duchovní stránce člověka, která pod tíží světa nenachází své uplatnění. Ovšem otázka, o kterou tu Nietzsche vede souboj, je v důsledku hodnocení života jako takového. Co znevažuje askezi v Nietzscheho očích jsou i prostředky, pomocí kterých byla aplikována na širokou veřejnost. Umělé dosazování viny, termínu hříchu či hrozba božího soudu jsou v jistém ohledu jen vypreparované odstíny slabosti. A tak je tu hodnota zaváděna pozpátku: „Každý, kdo někdy stavěl „nové nebe“, našel k tomu moc nejprve ve vlastním pekle.“⁵⁵ Totalita křesťanství posilována termíny o absolutním výkladu utváří hodnocení, které je rovnou zodpovězeno, jelikož jede po kolejích předem postavených, jednosměrných. „Pojem absolutna jakožto "onoho světa" má za následek znehodnocení života vezdejšího.“⁵⁶ Jednostrannost dovedená do úpadku.

Zjevná námitka se nám dostane na zřetel, jestliže uplatníme Nietzscheho snahu po pluralitě a perspektivismu. Tongerenova interpretace popisuje uchopení askeze jakožto univerzální ideál, který ukazuje jiné lidské zájmy jako malicherné.⁵⁷ Kladení si absolutního nároku vyvolává stabilitu a jednotu jen do doby, než je pozornost potřeba jinde. Absolutní

⁵¹ Nietzsche, F., *Genealogie morálky*. Polemika. s. 144.

⁵² Tamt., s. 145.

⁵³ Tamt., s. 95.

⁵⁴ Tamt., s. 107.

⁵⁵ Tamt., s. 102.

⁵⁶ Kouba, P., *Nietzsche. Filosofická interpretace*. s. 135.

⁵⁷ van Tongeren. P. J. M., „Nietzsche and Ethics“. s. 396.

pohled také zakrývá poznání, jelikož již předem známe výsledek bádání. Spojení askeze a křesťanství vyústilo v dosazování Boha a morálky do všech lidských aktivit. Nietzsche však chce: „Mít v moci svá pro a proti – aby bylo právě rozmanitost perspektiv a afektivních interpretací využito pro poznání.“⁵⁸ Nejednotný, nezaujatý pohled poskytuje dostatek prostoru pro manipulaci s hypotézami. „Existuje jen perspektivní vidění, jen perspektivní poznání, a čím více afektů pustíme k slovu, čím větším množstvím očí, tím úplnější bude náš pojem“⁵⁹

Na zřetel se dostavila otázka, zda veškeré konání nebylo nakonec nadarmo?⁶⁰ Motiv nadarmo je signifikantní v jeho spojení s lidskou činností. Nemáme-li smysl pro čin, je podstatné ho pak dělat? Jestliže nejsme schopni se obhájit před Nejvyšším, kdo pak zbývá? Co lidem scházelo byla vůle po člověku a zemi. Člověk chce utrpení, pokud mu někdo ukáže jeho smysl.⁶¹ Bolest pak nebyla nadarmo, vedla k duchovní očistě. Neštěstí zakončené smrtí stojí za poslední kapku krve, která nám otevře nebeské brány. Ptejme se však všech mrtvých duší, jakou spásu jim přinesla smrt. Naše odpověď bude ticho.

Kdo tedy vyznává asketický ideál? Je to někdo, koho život nenaplnuje a snaží se uniknout nějakým mukám.⁶² Projevy jsou různé, může se jednat o přílišný důraz na duchovní stránku, odmítání světských potěšení či výjimečně absence vůle jako takové. Primární je, že u takových dochází k celkovému útlumu životního pocitu.⁶³ Afekty a touhy přicházejí vniveč, celá polovina toho, co činí člověka člověkem je zde zadupána do písku a ponechána ladem. Jeho smyslovost a trochu hruběji zvířecost se nedostávají ke slovu a instinkt chřadne. „Asketa bude hledat omyl právě tam, kam skutečný životní instinkt klade bez jakýchkoliv výhrad pravdu.“⁶⁴ Původním záměrem asketického ideálu bylo člověka oslabit, zastrašit, jistým způsobem zjemnit, aby byl vhodným pro společnost, aby mohl být platným členem stáda. Jeho individualita byla takřka opomenuta a byl mu předkládán jen jediný správný morální kodex, ze kterého musel určovat veškeré své počínání. To vše na úkor domnělé přirozenosti života. A přestože askeze dala člověku smysl, v konečném důsledku se toto opodstatnění člověka nachází v nicotě.

⁵⁸ Nietzsche, F., Genealogie morálky. Polemika. s. 106.

⁵⁹ Tamt., s. 106.

⁶⁰ Tamt., s. 140.

⁶¹ Tamt., s. 144.

⁶² Tamt., s. 92.

⁶³ Tamt., s. 122.

⁶⁴ Tamt., s. 105.

3.2 Nihilismus v askezi

Asketický život je dle Nietzscheho v samém jádru vnitřním rozporem, není zde zodpovězena otázka života.⁶⁵ V askezi se netouží po životě, ten je zbytečný a jen jako prostředek pro něco skutečného. Člověk chtěl klid v nicotě.⁶⁶ Vyjádřeno psychologicky-morálně, člověk se popřel. Nevnímal se jako živoucí, jako rostoucí organismus, který dospívá sebepřekonáváním. Život ustrnul a scvrkl se. Afekty dříve distribuující moc zkosnatěly a dostavil se strach, a především hnus z člověka. Ten se smísil s velkou soustrastí se sebou samým. Vzniklá lítost zapříčila poslední vůli člověka, vůli po nihilismu.⁶⁷ Askeze předpokládá, že vše kromě ní a křesťanství je nicotné. Asketa káže: “Tamto je nicotné! Spásu hledejte jinde.”⁶⁸ Nejlépe u nás. Padne-li i však jeho chrám, co zbývá?

Je zde namístě zmínit nejenom problematiku života v jeho skryté, bez smyslu se jevící podobě, ale též jeho uchopení. Zcela zásadní pojem tu zastává téma moci, pro Nietzscheho zcela ústřední termín. Život a jeho prostředí by měl být utvářen tak, aby se našlo optimum příznivých podmínek, na nichž lze uplatnit svou sílu.⁶⁹ U představitele askeze není vůle k moci o nic menší než u běžného člověka, je tomu spíše naopak. Je vysoká až příliš. Ovšem sebe prosazující vůle není to samé co síla. Asketové jsou svým odmítavým přístupem ke světu a životu příliš slabí vydržet jeho neustálou proměnlivost, potřebují jistotu. Nietzscheho východiskem je podle Tongerena být schopen vydržet napjatou pluralitu, aniž by se redukovala podél linie asketického ideálu.⁷⁰ Tento čin vyžaduje ducha silného a odhodlaného. Slabí však ohrožují ty silné právě svou touhou po absolutnu a věčných jistotách. Silným nehrozí zkáza od silných, ale právě od těch nejslabších.

Nejslabší podřívají život, protože v něm nenacházejí uplatnění. Touží se životu vyhnout velikým obloukem. Proto vynalezli askezi, která je přímou cestou k vůli po nicotě.⁷¹ Přestože Nietzscheho výklad přímo neimplikuje Darwinovu teorii, nemůžeme ji zcela opomenout. Větší síla by měla spotřebovat menší.⁷² Přirozený výběr by byl naplněn a svět, který přežvýkal každého by vyplivl jen ty, kteří jsou toho hodni. Nejedná se však o paralelu se spartskou výchovou ἀγωγή, krutost a tragičnost tu neslouží k výchově ve společnosti, ale k síle samotného individua. Naplnění individuálního potenciálu, zajištění osobního růstu by mělo přispět

⁶⁵ Tamt., s. 104.

⁶⁶ Tamt., s. 84.

⁶⁷ Tamt., s. 108.

⁶⁸ Tamt., s. 87.

⁶⁹ Tamt., s. 93.

⁷⁰ van Tongeren. P. J. M., „Nietzsche and Ethics“. s. 402.

⁷¹ Nietzsche, F., Genealogie morálky. Polemika. s. 145.

⁷² Tamt., s. 98.

dovolávání se života v celku, se všemi jeho proměnnými, a tak by došlo k přitakání životu, určeném podle motivu Amor fati.

Nietzscheho dokazování zlomyslnosti asketických kněží dosahuje hloubky se základními pojmy křesťanské nauky. Nihilismus je v jeho pohledu dáván do vztahu s nábožensko-morálním výkladem světa. Askeze je aplikována na nejniternější lidské pocity, jako je motiv viny. Askeze využívá pocitu viny a jako princip utrpení každého člověka nutí hledat vinu v sobě.⁷³ Asketa káže o světě jako o místě plném bolesti, kde neexistuje radost. Dokládá, že je hanba být šťastný, když na tomto světě je příliš mnoho bídy.⁷⁴ Být spokojený se následně stává hříchem a je nutné za to cítit ostudu. Nietzscheho poodstoupení od věcí mu dovoluje interpretovat z vícero perspektivních hledisek, které poodkrývají jemnou strukturu. „Hříšnost není žádným faktem, jen interpretace faktu nahlížená z morálně náboženské perspektivy, která pro nás nemá závaznost – že se někdo cítí vinen neznamena, že vinný je.“⁷⁵ Asketický ideál, který určoval chod evropské kultury je svým hodnocením života nebezpečným nástrojem. Přestože snaha nalézt v lidském utrpení smysl zachránila člověka, nelze zanedbat podstatnou podmínku života samotného, a to je jeho růst. Jednosměrný pohled, bez možností adaptace podhodnotil veškeré ostatní směry a zaručil totalitu, ze které nevede jiná cesta než smrt. Pojem pravdy byl zneužit a vsazen do vágních termínů jako je Bůh či morálka. Neutuchající touha po konci pozemského pobytu sice otevírá dveře duševní čistotě, ovšem platba je příliš vysoká. Život v kontradikci se sebou samým je bojem s větrnými mlýny, který má vždy jen poražené. To vše je velice asketické, zároveň, a ještě více je to však nihilistické, v tom se nemylme.⁷⁶ Pojem nihilismu je vkládán do vztahu a souvislostí s askezí právě proto, že označuje tento dějinný pohyb úpadku člověka. Nihilismus v askezi dozrává do své podoby, a tak je asketa nihilistický co do základních projevů.

⁷³ Tamt., s. 126.

⁷⁴ Tamt., s. 111.

⁷⁵ Tamt., s. 115.

⁷⁶ Tamt., s. 140.

4. Soumrak model

Soumrak model čili: Jak se filosofuje kladivem, jenž nám samotným názvem říká Nietzscheho intenci, předpokládá přehodnocení stávajících věčných idejí. Text graduje a umocňuje Nietzscheho snahu o nutnost narušení degenerujícího řádu. Titul má i dodatek v podobě předsevzetí metody, kterou ke kýženému cíli chce dospět. Kladivo má reprezentovat zdrcující tlak nového pohledu pod jehož tíží se dekadence promění na radostné přijímání život podporujících aspektů světa a ničení se stane ozdravným procesem.

„On ne peut penser et écrire quassis⁷⁷ (G. Flaubert) — Tady jsem tě lapil, nihilisto! Zasedlost je právě hříchem proti duchu svatému. — Jenom vychozené myšlenky mají hodnotu.“⁷⁸ Tato částečně ironická poznámka předkládá pohodlnost jako pozici hříchu. Nihilismus je jako stojatá voda podporující tvorbu bakterií a sinic, navíc ustálenost zabraňuje přísunu kyslíku a pročištění. Vychozené myšlenky jsou ty, které jsou odpoutány od jistot. Jejich nabourání standardů souvisí s přechodem do nových sfér myšlení. Chůze s sebou nese druh vědomé aktivity, která ústí ve změně, ať už polohy těla či mysli, ducha. Hodnota pak následně plyne z vlastního přičinění, při kterém se zbavujeme rybníčku, abychom našli moře. Sezení je příjemné a bezpečné, ale chůze je sice únavná, avšak v pozitivním hledisku přínosná. Tělo je zainteresováno v celkové reprezentaci člověka, a tak chůze pojímá souhrnné zasazení.

Nietzsche si v tomto díle bere na paškál i svého učitele, Schopenhauera. Jeho negativismus nebyl tak závažný jako jeho příklon ke křesťanskému výkladu, jeho velké sebeuplatnění vůle stále pracuje v křesťanských souvislostech. Pesimistický předpoklad není do určitého stupně tak závažný jako jeho utváření v dekadentním ohraničení. „Přihlédne-li se přesněji, je v tom (Schopenhauer) pouze dědicem křesťanské interpretace: jenom že dovedl i to, co bylo křesťanstvím odmítnuto, velká kulturní fakta lidstva, ještě v křesťanském, to jest nihilistickém smyslu schvalovat (— totiž jako cesty k vykoupění, jako předběžné formy vykoupění, jako stimulantia potřeby vykoupění ...).“⁷⁹ Filosofování s kladivem neznamena jen znehodnocení idejí, ale i celého myšlenkového oblouku. To, že pojmy pozbydou své závazné platnosti neznamena, že se ztratí celkový styl myšlení, který tam ty pojmy dosadil, udržoval a opečovával pro své vlastní obohacení. Cesta vykoupění naznačuje též něco nihilistického, jelikož předpokládá prvek něčeho, co musí být vykoupěno. Co tady nemá být a musí být Bohem omilostněno. Vykoupění podléhá vyšší autoritě, která má tu moc něco označit za vykoupěné, tedy povznesené od hodnot. Tímto krokem do světa opět vložena morálka a její dělení na dobré

⁷⁷ „Člověk nemůže myslet a psát jinak než vsedě.“

⁷⁸ Nietzsche, F., *Soumrak model čili: Jak se filosofuje kladivem*. Přel. A. Breska. Praha, Naše vojsko 1995, s. 4.

⁷⁹ Tamt., s. 56.

a zlé. A jak již bylo řečeno, striktní morální výklad je pro svět a život škodlivý, alespoň dle Nietzscheho.

„Imoralista mluví – Kdyby mohl filosof býti nihilistou, byl by nihilistou, poněvadž nalézá nicotu za všemi ideály člověkovými. Aneb ještě ani ne nicoty — nýbrž pouze ničemné, absurdní, nemocné, zbabělé, mdlé, všechny druhy kvasnic z vypitého poháru jeho života Člověka ospravedlňuje jeho realita, — bude jej ospravedlňoval věčně.“⁸⁰ Vynález idealit měl nahrazovat realitu. Měl ji vysvětlit a pokrýt jí všemožnými vztahy, které by se zasloužili o její smysluplnost. Ovšem s přílivem nihilismu se ukázalo něco zcela jiného. Za ideálno se člověk začal schovávat a nahrazoval si tím životaschopnost světa v jeho nepodmíněné podobě. Člověk ve své podstatě náleží světu, a nikoliv prázdným výrazům. Je potřeba mít na paměti hodnotu nezkrášeného světa. Tento problém je rozpoznán podle Nietzscheho na počátku 19. století kvůli svým symptomům značících úpadek. Proč tomu však tak je? „Mohlo by se říci, že v jistém smyslu devatenácté století také se snažilo o všechno, oč Goethe se snažil jako osoba: o universálnost v chápání, v schvalování, připouštění kohokoli k sobě, odvážlivý realismus, úctu před vším faktickým. Jak se přihodí, že celkový výsledek není nějaký Goethe, nýbrž chaos, nihilistické úpění, neznalost kudy kam, instinkt únavy, jenž in praxi pudí neustále k tomu, by se sáhlo nazpět k osmnáctému století? Že by tedy byl býval Goethe nejen pro Německo, nýbrž pro celou Evropu pouze intermezzem, krásným nadarmo?“⁸¹ Novověk zatížen vědeckými fakty je přímo v područí předem daných paradigmat. Ve svém odkrývání jednotlivin zakrývá celkový pohyb. Oč Nietzschemu jde je o vkládání hodnot i do nehostinných východisek, které jsou však s to podržet život v jeho dynamice. Nihilistické není přidržovat nežádoucí účinky, ale zachovávat vše nadarmo. Ukazovat nadarmo tak, aby bylo zbytečné a jako takové bez veškeré hodnoty.

⁸⁰ Tamt., s. 61.

⁸¹ Tamt., s. 78.

5. Antikrist: Umocnění nihilismu

5.1 Spojení křesťanství a nihilismu

Jak již název samotné knihy napovídá, kniha je nesena v duchu kritiky křesťanského náboženství. V této krátké knížce se Nietzsche pokouší s využitím aforismů poukázat na nedostatky, popřípadě slabost této nauky náležející Kristu. Autor se zde pojímá jakožto možný rozvratitel tradice, jako kontradikce ke všemu ve světě dosud uznávané. Boj o hodnoty prospěšné pro život vyžaduje odvahu přijímat svět se všemi jeho klady a zápory. Vypuštění průbojných fyziologické síly a následný apel na duchovno zapříčiňuje nutkání vyhýbat se světu a chtít nicotu.

Nietzsche ve svých dílech opakovaně rozlišuje mezi lidmi zdravými a nemocnými. Zdravý duch sídlí ve zdravém těle, zatímco i nejsilnější duch může ve slabém, nemocném těle strádat. Takto pojímaný chorý jedinec je určován nedostatkem instinktivních a afektivních projevů. Slovy Nietzscheho: „Zkaženým nazývám zvíře, druh, individuum, jestliže ztrácí své instinkty, jestliže volí to a dává přednost tomu, co je mu na škodu. Život samotný je mi instinktem pro vzrůst, pro trvání, pro hromadění sil, pro moc: kde chybí vůle k moci, je úpadek. Moje teze je, že všem vyšším hodnotám lidstva tato vůle chybí – že vládnu pod nejsvětějšími jmény hodnoty úpadkové, hodnoty nihilistické.“⁸² Za honosně a příjemně znějícími slovy náboženství se skrývá poškozování a zmrzačování člověka. Problém se nejenom skrývá v jistém ustrnutí těla, ale i jeho hnacího motoru, vůle. Jestliže vůle abdikuje na veškeré své požadavky, nebude mít snahu se projevit, zakrní a člověk onemocní. Život musí být aktivní ve všech jeho podobách, a co více, musí tyto aktivity prohlubovat a překonávat je, dle Nietzscheho interpretace. Musí být jistým druhem bojiště, kde nesmírné napětí udržuje životní síly v pohybu a pod nekončícím tlakem je nutí k rozšiřování. Svět v područí úpadkové nauky pochopitelně nemůže prospívat. Nietzscheho pak takovou nauku vidí v křesťanství. Křesťanství má na dně zákeřnou mstivost nemocných, instinkt namířený proti zdravým, proti zdraví.⁸³

Nietzsche nazývá křesťanství náboženstvím soustrasti. „Soustrast je v protikladu k tonickým afektům, které zvyšují energii citu života: působí depresivně. Soustrastí ztrácíme sílu.“⁸⁴ Odvážný tah resentimentu, tedy akt převrácení hodnot vedl k pojímání soustrastí jakožto ctnosti. Což dle Nietzscheho výzkumu bylo v dobách antických, u původních kořenů lidstva bráno jako slabost. Co je na soustrasti škodlivé, je její konflikt se zákonem vývoje,

⁸² Nietzsche. F., Antikrist. Přel. J. Fischer. Městská knihovna v Praze 2017, s. 10.

⁸³ Tamt., s. 56.

⁸⁴ Tamt., s. 11.

kterým je selekce. Popírá tím život a tím si získává štítek nihilismu.⁸⁵ Soustrast udržuje veškerou bídu na zřeteli a tím stupňuje dekadenci. Život nenachází oporu a nemůže se stupňovat. Je udržován ve stálé poloze, ve které je jeho hodnota jakožto vůle po stupňování opomenuta a ztracena. „Soustrast přemlouvá k Ničemu!... Neříká se nic: říká se místo toho onen svět nebo Bůh nebo pravý život nebo nirvána, vykoupení, blaženství.“⁸⁶

Proti nebi stojí skutečný svět. Teologové, se v tomto boji snaží prosadit svůj záměr. Jejich cílem je znevážit skutečný svět, ubrat mu hodnotu a zabránit mu, aby se dostal ke slovu.⁸⁷ Nietzsche dále popisuje, jakých podob a změn nabyla pod dominancí křesťanství slova pravdivý či falešný. „Co je životu nejškodlivější, nazývá se zde pravdivým, co jej povznáší, stupňuje, co mu přisvědčuje, jej ospravedlňuje a vede k triumfu, nazývá se falešným.“⁸⁸ Pomocí terminologie se život pohánějící atributy ztratily a přelepily páskou soucitu, askeze či laxního přístupu k životu. Vše nehodící se škrtilo. Svým vztáhnutím se do svědomí aristokratické menšiny a prosté většiny nastolili nový světový řád. V očích Nietzscheho interpretace se realizovali tak, jak si žádala jejich vůle po moci. Ovšem tím připravili půdu, ze které vzrůstá zánik, nihilistická vůle, která prahne po uplatnění a chce se dostat k moci.⁸⁹

Nietzsche přistupuje k životu z hlediska jeho podmínek, které je nutné u každého individua rozlišovat na základě jeho vlastních potřeb. Na jisté úrovni subjektivních základů vnímání světa se promítají jeho vlastní možnosti ctností. Co však není podmínkou životu, život jenom poškozuje. Ctnost se dá nosit jako zbroj, která má jeho vlastníka ochránit. Přitom však také může způsobit jeho pád, jelikož je příliš těžká. „Ctnost, povinnost, dobro o sobě, dobro vyznačující se neosobností a obecnou platností – výplody mozku, kterými se vyjadřuje úpadek, poslední vysílení života.“⁹⁰ Chybí osobní přístup. Být ve věci samé a sám s ní nakládat, od přístupu ke světu či vlastnímu životu, přes realizování se v nich až k posledním osobním volbám, které si přisvojují, a tak jím dávám hodnotu. Křesťanská víra se zakládá na přijetí vsugerovaných obecných pravidel a hodnot, které jsou v jistém ohledu velmi odosobněné. Nietzsche uvádí: „Nic neruínuje hlouběji, vnitřněji než jakákoli neosobní povinnost, jakékoli obětování molochovy abstrakce. - Jednání, k němuž nutká životní instinkt, má v rozkoši svůj důkaz, že je pravým jednáním: a onen nihilista s křesťansko-dogmatickými vnitřnostmi viděl v radosti námitku.“⁹¹ Skutky, které provádíme bez vnitřní nutnosti, jakou je i jen běžné

⁸⁵ Tamt., s. 8.

⁸⁶ Tamt., s. 8.

⁸⁷ Tamt., s. 8.

⁸⁸ Tamt., s. 13.

⁸⁹ Tamt., s. 13.

⁹⁰ Tamt., s. 14.

⁹¹ Tamt., s. 14.

přemýšlení či práce neposkytují subjektu radost. Bez osobní, tedy egoistické volby neřídíme svůj život a stáváme se jen loutkami. Bez vlastní iniciace je následný příchod nihilismu nevyhnutelný, jelikož je jeho pojem propleten se ztrátou sebe.

Touha sebezáchovy je jeden z nejsilnějších lidských pudů. Takový člověk jistě nepohrdne něžnými slovy útěchy, jako třeba, že je zde možnost vykoupení. Víra, kterou poskytuje křesťanské náboženství, zaručuje nesmrtelnost za předpokladu, že se dodrží jisté morální předpisy, ba, bude mu poskytnuta i věčná blaženost. Z pochybnosti o svou nesmrtelnou duši, která přežije smrt těla se člověk dobrovolně nechá svázat provazem nábožensko-morálního výkladu světa. Motivací pro tento čin není pak nic honosné, spíše naopak. Podrobení se je předcházeno strachem. „...pochopil, že potřebuje víru v nesmrtelnost, aby znehodnotil svět... Nihilista a vyznavač Krista: to se rýmuje, a nejen že se to rýmuje...“⁹² Náš svět musí shořet v plamenech, aby se jiný mohl zrodit z jeho popela. Co když ale je to náš jediný svět, a jiný nikdy nebudeme mít k dispozici?

5.2 Pokus o přehodnocení hodnot

Nietzsche ve své práci usiluje o navrácení světa do jeho předchozí podoby, ve které se od dob starověkých společnost utvářela na přijímání určitého druhu hierarchie. Nejvyšší stupeň je pak jistým druhem aristokracie, která se nezakládá na původu jedince, ale jeho přístupu ke světskosti. Není důležité se dobře narodit, ale narodit se a žít se světem tak, jak se podává, přitakat mu důsledně v jeho jedinečnosti. Tvrdé podmínky světa následně nevychovejí ovce, ale dravce. Z naturálního pohledu má pak dravec předpoklady k lovu, má svůj cíl k přežití, svůj smysl. Tento unikátní jedinec není nejvhodnější ovečkou pro křesťanskou nauku, jelikož je příliš individuální. Svou subjektivitu využívá jako zdroj moci. Přestože se může jevit, že pospolitost a jednota je takto v ohrožení, koncept jde mnohem dále. Zdraví jedince prospívá celému jeho okolí. V kontradikci k předchozímu je křesťanské zkrocení dravce doprovázeno nemocí, která má zapříčinit poddajnost vůči civilizaci.⁹³

Od zvěstovatelů křesťanského náboženství, od kněží je nám řečeno, že s vírou se dostaví také blaženost. Avšak tento předpoklad je pouze prázdným slibem. Nietzsche píše: „blaženství vázáno na podmínku víry, člověk má dojít blaženství, protože věří... Ale že skutečně nastane, co kněz slibuje věřícímu pro onen svět, nepřístupný jakékoli kontrole...“⁹⁴ Příslib daru, ke kterému však nemáme v tomto životě přístup, je poněkud nepodstatný a bezcenný. Jediné, co

⁹² Tamt., s. 69.

⁹³ Tamt., s. 24.

⁹⁴ Tamt., s. 54.

nám v takové situaci zbývá, je víra sama. Ovšem nikoliv reprezentovaná jako naděje pro nás samotné, ale spíše jako strach z okolního světa. Člověk je schopen kvůli ideji spásy nechat sežehnout pozemské nebe a sám na sebe zanevřít. „V křesťanství se dostávají do popředí instinkty podmaněných a potlačených: jsou to nejnižší vrstvy, které v něm hledají svou spásu.“⁹⁵ K překonání této problematiky Nietzsche navrhuje přemístění základny hodnot do nás samých. Proto píše: „Nepodceňujme to: my sami, my svobodní duchové jsme již přehodnocením všech hodnot, jsme vtělené vyhlášení války a vítězství všem starým pojmům pravdy a nepravdy“⁹⁶ Kniha *Antikrist* takto přednáší Nietzscheho hlavní záměr, tedy přehodnocení všech hodnot v důsledku ztráty víry v dosud postulované.

⁹⁵ Tamt., s. 23.

⁹⁶ Tamt., s. 16.

6. Pozdní pozůstalost-Chronologický vývoj nihilismu

V *pozdní pozůstalosti*, datující Nietzscheho poznámky v období od podzimu 1885 do začátku ledna 1889 bychom jen stěží hledali odpovědi sjednocující Nietzscheho myšlenkový rekurz. Přesto v ní lze nalézt faktory poskytující jistou pospolitost názorů. Na co se tato kapitola však především zaměří je pokus vysledovat a chronologicky zachytit proměnu našeho pojmu v období těchto 4 pozdních let, které jsou pro Nietzscheho zásadní. Nejenom že toto období zachycuje poslední stupně gradace pojmu, ale především pokrývá závěrečný časový usek, ve kterém je Nietzsche ještě aktivním spisovatelem. V kapitole se pokusíme prohlédnout za oponu fragmentů, aforismů, či několika slov, ke kterým Nietzsche napsal doplňující vhledy ozřejmující nejenom samotný termín, ale i jeho předchozí díla. Pozůstalost s sebou přináší nejvíce poznatků a nejrůznorodější popisy nihilismu ze všech jeho textu, které nám jsou přístupné. Avšak jelikož je dílo vytvořeno jen sesbíranými poznámkami, vyplývá otázka, do jaké míry mají být pro nás zdejší teze směřodonné? A i když se v pozůstalosti na toto téma nedočkáme kýženého uzavření problému, stále se můžeme z jeho částí pokusit o prohloubení a sledování Nietzscheho vývoje.

6.1 Nietzscheho poznámky o nihilismu od roku 1885

Na podzim roku 1885 až do jara 1886 je téma hlavní linky nihilismu teprve v zárodku. K čemu však Nietzsche dospívá je jistý poukaz na dualitní rozlišení, které se přičí perspektivním náhledům, avšak je i tak pro život prospěšné. „Nauka o protikladech (dobru, zlu atd.) má hodnotu jako výchovné opatření, protože nutí zaujmout stanovisko.“⁹⁷ Jsme-li vystavení opozicím, svou pozici upevníme, přikloníme-li se k jedné z nich. Dualistické uchopování poskytuje náhled, který odmítneme, a tak se utváříme, upevňujeme svou pozici. Je tu místo pro oboje, ale především je tu pro obě pozice nutnost a potřeba je vůbec mít. A ještě lépe mít těch pozic více. Poté by nihilismus neměl takový vliv, jelikož by stačilo jen přeorientovat pohled.

Podzim 1886 je pro Nietzscheho bádání významným, neboť v tomto období rozšiřuje své pojetí nihilismu. „První kniha – nebezpečí všech nebezpečí (vylíčení nihilismu) (jakožto nutného důsledku dosavadního hodnocení).“⁹⁸ V tomto místě dochází k prvnímu vytyčením cílů a vizí. Nietzscheho uchopování nihilismu prochází revizí. Myšlení je jako dobré víno, musí dozrát. Z prvotního návrhu nihilismu je podstatné jeho spojení s hodnotami, které jsou shledány neuspokojivé a pro život škodlivé. Jsou jimi především křesťanské ctnosti, zakládající se na

⁹⁷ Nietzsche. F., *Pozdní pozůstalost I.* s. 12.

⁹⁸ *Tamt.*, s. 98.

soucitu, který jsme vyložili jako problematické. Hodnoty dosud závazné nepodporují život a jeho progresivitu, jeho stupňování. Nastává zde úpadek hodnot, avšak zatím bez souvislosti s nábožensko-morálním výkladem světa, tato podrobnost musí být teprve upřesněna. S tímto bodem začíná jemné rýsování problematičnosti hodnot pro společnost, která je odmítá, avšak zatím není dostatečně silná k jejich překonání.

„Svět domyšlený a zaokrouhlení hubeného počtu pozorování je v toku – mění se – žádná pravda neexistuje.“⁹⁹ S touto poznámkou se na povrch zemský dostává i Nietzscheho pojetí světa podmíněného změnou, zbaveného termínu všeobjímající pravdy. Neustrnout na místě a proměňovat svá stanoviska, stejně jako svět samotný, přispívá přirozenosti a dospívá do vyšších forem vyžadujících odmítání jednostranného pohledu.

Základní kámen nihilismu byl položen a svázán s hodnotovým měřítkem utvářející smysl lidského života. Důležitým aspektem je jeho vztažnost k hodnotám. „... nevyhnutelný, pokud nepochopíme jeho předpoklady – těmito předpoklady jsou hodnocení (nikoliv sociální skutečnost, ty všechny působí až v určitém výkladu hned pesimisticky, hned optimisticky).“¹⁰⁰ Naše zkoumání však neřeší společenský fenomén, ale pojem. Hlavní je zde pojem nevyhnutelnosti, předpokládající příchod nihilismu jakožto něčeho nutného.

6.2 Spojení nihilismu a křesťanství, rozšíření nutností mimomorálního pohledu

Nemůže však veškeré znehodnocení plynout z některých poloh života jevících se jako nutných, bolestivých a zabarvených do nelibostí? Nietzsche odpovídá: “Výchozí bod – Nihilismus je důsledkem specifického křesťansko-morálního výkladu (nouze nevyvolává nihilismus). Zánik křesťanství (neoddělitelný od morálky) - zvrát od Bůh je pravda ve fanatickou víru všechno je nepravdivé... Rozhodující je skepse vůči morálce-zánik morálního světa končí v nihilismu - nic nemá smysl (neproveditelnost jednoho výkladu světa, jemuž bylo věnováno mnoho sil budí podezření, že jsou nepravdivé všechny výklady světa)... Proti nesmyslnosti na straně jedné, proti morálním hodnotovým - Křesťanské soudy přetrvávají v sociálních a pozitivních systémech - Schází kritika křesťanské morálky.“¹⁰¹

Nietzscheho termín nihilismus je nenávratně spjat s křesťanstvím a jeho morálkou a Nietzsche přijímá svůj osud jakožto kritika křesťanské morálky. Jeho zasazení spočívá v rozeznání nuancí, které boří přesvědčení o Bohu jakožto jedinému garantovi a opodstatnění morálně - křesťanského výkladu.

⁹⁹ Tamt., s. 102.

¹⁰⁰ Tamt., s. 107.

¹⁰¹ Tamt., s. 112.

Spojení morálky a náboženství je příliš silné, než aby jedno dokázalo žít bez druhého. Navzájem si poskytují podklady a ozřejmění jejich platnosti. „Křesťanství troskotá na morálce- „Bůh je pravda“-Bůh je mrtev - nejsilněji se pocítuje nepravdivost.“¹⁰² Proč by měla mít křesťanská morálka výsadní právo, jestliže nebe ztěžklo a peklo se ochladilo? Jestliže nejvyšší odměna a nejhorší trest přestaly bez posvěcení platit jako motivační prvek? Křesťanství bez kérygmatu si zachovává tvář díky etice, ta se však udržuje jen s nárokem na metafyzické principy, které se pomalu ale jistě vytrácejí ze světa. „Morálka bez posvěcení se nedokáže udržet – nakonec padne morální výklad.“¹⁰³ Víra v morálku je silná jen jako víra v její apoštoly. Ale i ti mohou podle Kouby ztratit své přesvědčení: „Pavel sám je neméně jednoznačný: A jestliže Kristus nebyl vzkříšen, pak je naše zvěst klamná a klamná je i vaše víra!“¹⁰⁴ Změní-li se celkový rekurs myšlení, promění se celkové zasazení člověka na zemi. Bez morálního výkladu nabude člověk nové síly a sezná nové cíle, nový smysl. Křesťanská morálka jako smysl existence je vlivem sekularizace odsouzená k úpadku. Problematickým faktorem je tu však stav morálky, kolem které se točilo vše na zemi. „Avšak na morálních soudech dosud spočívala hodnota – především hodnota filosofie.“¹⁰⁵ Morálka byla přehodnocená a vztažena ke všem nosným principům života, sloužila k bádání a ospravedlňování. Vše, za co stojí žít, ale především, za co stojí umřít bylo v područí etických ctností. Kardinální hodnota morálky měla za následek nejhlubší propad do nicoty.

Morálka nemá primární nosný vliv, jelikož ze své podoby činy rozřazuje, ale nevysvětluje. „Dobro a zlo jsou jen interpretace, žádný fakt, nic o sobě.“¹⁰⁶ Zásadní je růst člověka v celé jeho osobě, nikoliv jen v jeho částech. Zaměříme-li se na aspekt morální, vytvoříme silně eticky angažovanou bytost průměrnou ve všech dalších proporcích. „Přehlížen základní fakt: rozpor mezi vyšším stupněm morálnosti a povýšením typu člověka.“¹⁰⁷ Ke gradaci člověka dochází na úrovni živoucí entity sahající po celé zemi, po všech světských záležitostech. Zúžení vybuduje sílu, ale právě jen v jediném zaměření.

Morálka byla již ve svém základu ochuzena, jelikož opomíjela to nejpodstatnější. „Morální ohodnocení s sebou přineslo největší tupost v posuzování: hodnota člověka o sobě je podceněná, skoro přehlédnutá, skoro popřena.“¹⁰⁸ Lidské přednosti jsou v morálce zatraceny, jelikož morálka usiluje jen o své předepsané paragrafy, nikoliv o vystupňování životního

¹⁰² Tamt., s. 114.

¹⁰³ Tamt., s. 114.

¹⁰⁴ Kouba, P., Nietzsche. Filosofická interpretace. s. 125.

¹⁰⁵ Nietzsche, F., Pozdní pozůstalost I. s. 114.

¹⁰⁶ Tamt., s. 116.

¹⁰⁷ Tamt., s. 116.

¹⁰⁸ Tamt., s. 116.

pobytu. Lítost zalije svět a promoří ho přijímáním slabostí jako něčeho závazného a nutného pro život. „Předzvěsti: převahy nabývá soucit, rozmáhá se duchovní vysílení, problémy redukovány na otázky libosti a nelibosti, glorifikace války vyvolaná protitahem, pro náboženství nemožné pracovat nadále s dogmaty a bajkami.“¹⁰⁹ Hodnoty vázané na metafyziku jsou vlivem sekularizace zcela odtržené. Zachovaný ideál, který však už nikdo neuznává a místo toho, aby vládl, obrací se proti jednání a odsuzuje ho. „Zde se vynořuje problém síly a slabosti: Slabé to rozdrť. Silní zničí to, co se nerozpadlo. Nejsilnější překonají odsuzující hodnoty. – To vše dohromady tvoří tragický věk.“¹¹⁰ Tragický věk pro Nietzscheho znamená nihilismus.

6.3 Potenciál života

Nová kapitola Nietzscheho určení nihilismu se začala psát v létě 1886 a trvala do podzimu 1887. Tou bylo vyprodukování poznatku o nevyhnutelnosti celé krize a jakou roli v ní sehraje pojem nihilismus. „Problém nihilismu – boj proti němu ho zesiluje – všechny pozitivní síly ho připravují – zánik určitého hodnocení věcí, které vyvolává dojem, že jiné hodnocení není možné.“¹¹¹ Umírající smysl, který platil za jediný s sebou stáhl všechny ostatní. Naprostá bezmoc a beznaděj vůči jiným smyslům je vykreslena v úpadku hodnocení, které není schopno se stáhnout na jiné, a tak úpadek jednoho zapříčinil znehodnocení všech.

Nietzscheho tendence tedy implikují změnu jádra hodnot. Musí zde nastat změna těžiště, a to přímo na to nejdůležitější. „Umocnění hodnoty člověka – potřeba snížení hodnoty – Bůh je příliš extrémní hypotéza.“¹¹² Odstranění Boha z žebříčku hodnot odstraníme stín, který nám dosud upíral přístup na světlo. Jedinec se nestane Bohem na zemi, ale bude mu věnována pozornost, kterou zasluhuje a která povede ke zlepšení vztahů vůči naší zemi. Místo toho, aby svou vůli napínal k nebesům, bude se jedinec jistým způsobem soustředit na sebe, bude zdokonalovat sebe. „Na světě neexistuje nic, co by mělo hodnotu, kromě stupně moci“¹¹³ Stupňování sil je určitá předzvěst vůle k moci, která charakterizuje veškeré živé bytosti. Skrze jejich napínání potence a touze nabýt moci k něčemu, dochází k vyzvedávání duše na nové příčky, k novým možnostem a celkového proměňování rekurzu, který je vidět na horizontu, čím výše stojíme. Avšak kdo je ten vyvolený? Je to ten, kdo má své síly, touhy a afekty pod kontrolou a čelí světu s odvahou sobě vlastní. „Kdo se takto projeví jako nejsilnější? - ten

¹⁰⁹ Tamt., s. 307.

¹¹⁰ Tamt., s. 322.

¹¹¹ Tamt., s. 175.

¹¹² Tamt., s. 180.

¹¹³ Tamt., s. 182.

nejumírněnější, ten, kdo nepotřebuje extrémní dogmata, dokáže čelit většímu neštěstí, lidé, kteří si jsou jistí svou mocí a reprezentují sílu.“¹¹⁴ Přijmout své zasazení do chaotického, proměnlivého světa bez nároku na spásu, plného bolestí a utrpení, a i přes toto všechno stále pokračovat se zdviženou hlavou je známkou síly, ale především je to odevzdanost světu, který nás na oplátku přijme a nechá žít místo živoření. Přijetím světa stvrdíme svůj osud pozemské bytosti. V tomto bodě je nutné zmínit motiv *Amor fati*, který je úzce propojen s tímto stanoviskem a bude rozebrán v následující kapitole. Pro naše zkoumání je to stěžejní pozice.

Na jaře roku 1886 se v Nietzscheho myšlení začíná vyvíjet nová predispozice nihilismu. Člověk je měřítkem hodnot, je také tvůrce a angažující se bytost, to již jistě víme. „Každé čisté morální hodnocení končí v nihilismu, v náboženství schází tlak na to, abychom sebe chápali jako ty, kdo určují hodnoty.“¹¹⁵ Přetváření věcí na dobré je ušlechtilé, ale přetváření věcí na užitečné a vlastní je prospěšné. „Považovat svět za méně hodnotný – pesimismus – tím nacházíme patos, který nás možná pohání, abychom hledali nové hodnoty – musíme prohlédnout naivitu svých ideálů.“¹¹⁶ Nejenom, že sloupneme slupku svých dosavadních ideálů, musíme tak činit za účelem dosažení nových hodnot. Pesimismus provází pochybnosti, pocity, že zde není něco správně. Pesimismus předchází nihilismu, ale stejně tak i znehodnocení, ze kterého plyne Nietzscheho kritika. Pesimismus je jako nástroj užitečný, avšak jako pán nebezpečný.

Potenciál života je v jeho rozvíjení. Překonáváním sebe samého a směřováním k vytyčeným cílům naplňujeme své poslání. To vše vyžaduje zanechání starého přesvědčení, které překročíme a vstoupíme na nový schod. Dosavadní morálka byla problematická z hlediska nemožnosti expanze. „Zákony, na nichž se život vyvíjí, mi připadaly jako protiklad hodnot, kvůli nimž našinec život vydrží.“¹¹⁷ Morálka zabezpečovala život jedinců v obci, ale nikam ho neposouvala. Život ustrnul, smířil se se svou situací a nechtěl více. Má však na to více právo? Jistě ano, jelikož je to jeho přirozenost. „Nic není nebezpečnější než žádoucnost vzpírající se bytostné povaze života.“¹¹⁸ Káže-li asketický kněz oproštění se základních předpokladů života, podsouvá svou ideologii širokým masám, které abdikují na veškeré přirozené touhy. Nemylme se, asketa svým snažením také projevuje svou přirozenou touhu, avšak ta je podmíněna jeho slabostí nepřijmout svět v celé jeho kráse, v jeho krutosti a bolesti, a tak se ho snaží potlačit. Tomu by se lidstvo vyhnulo, kdyby si uvědomilo, že veškeré lidské záležitosti začínají a končí

¹¹⁴ Tamt., s. 183.

¹¹⁵ Tamt., s. 262.

¹¹⁶ Tamt., s. 204.

¹¹⁷ Tamt., s. 240.

¹¹⁸ Tamt., s. 241.

s člověkem, lidskost projevující se v jednotlivci, alespoň tedy dle Nietzscheho výkladu. „Znechtivil se nám egoismus (i když jsme nahlédli nemožnost neegoismu).“¹¹⁹ Přijmout svět nezatížený idealitami je náš úděl, náš úkol a naše povinnost. Musíme využít veškeré své síly a shlédnout se jako ty, kteří dokážou i nejpevnější přesvědčení změnit, jelikož je to stále jen přesvědčení.

Nachází se zde nějaký parametr, který nám dopomůže nabýt své skutečné hodnoty? Mohl by jím být třeba chaos. „Předurčení k velikosti – nepokoj, nihilismus by mohl být dobré znamení.“¹²⁰ Přelomové okamžiky jsou vždy doprovázeny znehodnocením a nepřijímáním standardního. To vyvolá rozpor se stávajícím řádem, který vede k jeho nabourání a odmítnutí. „Každý růst s sebou nese ohromné znehodnocování a ztrácení – zásadní růst do nových podmínek bytí, může vzniknout nejkrajnější forma pesimismu, opravdový nihilismus.“¹²¹ Ale jak již bylo řečeno, černota prázdnoty může zafungovat i jako bělost čistého plátna čekající na první tahy štětce, jako nový začátek, kterému se nevyhneme. „Nové hodnoty musí být vytvořeny, toho nezůstaneme ušetření. Filosof musí být zákonodárce. Šlechtění – chtít tuto náhodu vědomě.“¹²² Přírozenost je v jistém smyslu taky druhem náhody, že se rozvíjela zrovna určitým směrem a ne jiným, důležité však zůstává dožadování se této náhody. Chtít být jejím hercem a poslem. Nejenom očekávat nové hodnoty, ale taky je chtít.

6.4 Rozlišení nihilismu

Nietzsche postuluje dva stavy nihilismu, aktivní a pasivní. „Nihilismu jako známka vystupňované moci ducha: jako aktivní nihilismus. Může být známkou síly: síla ducha může vzrůst natolik, že jí jsou dosavadní cíle (přesvědčení, články víry) nepřiměřené. Víra totiž obecně vzato vyjadřuje tlak existenčních podmínek, podrobení se autoritě poměrů, za nichž se bytosti daří, za nichž roste, získává moc... Na druhé straně může být nihilismus známkou nedostatečné síly... Maxima relativní síly dosahuje nihilismu jako násilná síla ničení: jako aktivní nihilismus. Nihilismus představuje patologický mezistav, ať už proto, že produktivní síly nejsou dostatečně silné, či proto, že dekadence dosud váhá a nevynalezla ještě své pomůcky.“¹²³ Aktivní nihilismus předpokládá nechuť setrvat ve stávajícím stavu a pobízí jedince, aby přehodnotil své zájmy. Nihilismus zde napíná veškeré své síly a ničí vše dosud

¹¹⁹ Tamt., s. 241.

¹²⁰ Tamt., s. 363.

¹²¹ Tamt., s. 376.

¹²² Tamt., s. 520.

¹²³ Tamt., s. 287.

uznávané. Jeho aktivita sice poskytuje jistou pozitivní cestu, ale jelikož je zbaven dionýské tvůrčí síly je jeho konání škodlivé. Zanechá vše jen spálené a zbytečné.

Na druhé straně pasivní nihilismus nemá ani tu destruktivní část a přejímá nihil jako pro život závazný prvek. „Jako známka slabosti: síla ducha se může unavit, vyčerpat, takže jsou jí dosavadní cíle a hodnoty nepřiměřené a nesetkávají se už s vírou, takže se uvolňuje syntéza hodnot a cílů (na niž spočívá každá silná kultura), takže spolu jednotlivé hodnoty vedou válku: rozklad.“¹²⁴ Duše člověka, která předpokládá jisté mocenské vztahy se nesetká se stejnou odezvou, jakou jí nabízejí alternativní pohledy. Je ve svém pohledu příliš zaujatá a příliš přimkla ke staré ideologii. Neschopnost porazit nicotu se projeví v jejím přijetí a v abdikaci na nalezení jakéhokoliv náhradního smyslu. Nihilismus se stvrdil a zvítězil. Pasivní nihilismu však ještě předpokládá nějaký jiný smysl, jen ho není schopen nalézt či přijmout.

Daleko radikálnější forma se ukrývá pod pojmem extrémní nihilismus. „Neexistuje žádná pravda, žádný absolutní stav, žádná věc o sobě – toto je extrémní nihilismus. Hodnotu věcí klade právě do toho, že této hodnotě neodpovídá a nikdy neodpovídala žádná realita, nýbrž pouze symptom síly na straně těch, kdo hodnotu kladou.“¹²⁵ Tento nihilismus není bez hodnoty, hodnota je obsažena právě v aktu kladení. Je to stanovisko odmítající absolutní smysl, a tak nutně vyvozuje potřebu vytvořit si vlastní. Svou cenu získává díky své vzdorovité povaze a vzbuřeneckému přístupu. Nietzsche využívá tento druh nihilismu jako nástroj pro překonávání vzduchoprázdna vytvořené znehodnocením současných ideálů.

6.5 Pozitivní vliv nihilismu

Pozitivní aspekt nihilismu je skrze Nietzscheho pozůstalost hojně vyzdvihován. Jakožto způsob rekonvalescence nabízí prázdné, osamocené místo vhodné pro načerpání sil pro nové bádání. „Filosof se zotavuje jinak- např. v nihilismu – víra, že neexistuje žádná pravda znamená úlevné protažení údů.“¹²⁶ Odpočinek spočívá ve ztrátě tlaku na dodržování jistých předpisů, které ztratily platnost. Pro jednotlivce je to něco přínosného, pro celek něco nevyhnutelného. „Příchod nihilismu ... odbývá se zde něco nutného ... okamžik zamyšlení se nad sebou, má na to dostatek sil?“¹²⁷ Nihilismus musí přijít, aby byl svět očištěn, a to sice nejlépe ohněm, který spálí staré a ozáří nové. Jako pojem v sobě nese něco ze starého, jeho překonání, a také něco nového, jako nastolení nového řádu. Sebezpytování se promění na sebepoznání a utvrdí silné

¹²⁴ Tamt., s. 287.

¹²⁵ Tamt., s. 287.

¹²⁶ Nietzsche, F., Pozdní pozůstalost II. Přel. V. Koubová. Praha, OIKOYMENH 2020, s. 42.

¹²⁷ Tamt., s. 46.

jedince ve svém poslání být mesiáši světa. Proroky nových počátků překonávající životní nouzi svým přitakáním a souhlasem s utrpením a bolestí, s přijímáním světa v jeho holé podobě.

Rozšířen je i pohled na přelom nihilistického okamžiku. Po období zmatku, jak zachovat staré a nevzdat se nového přijde období vyjasnění a pochopení toho, že staré a nové jsou zásadní protiklady.¹²⁸ Porovnáním získáme hodnotu druhého, vzděláváme se přes něj. Původní je jistým způsobem vsáknuto přímo v nás. Způsob myšlení a jednání není něco, co může být změněno v okamžiku, zejména, týká-li se to celého světa. Jestliže doteď panoval strach ze života a jeho odmítání, jeho opakem bude radost z něho, ve všech jeho podobách a projevech. Staré skončí v úpadku a nové přijde ze vzmachu, z touhy po výšinách. Zlomový okamžik bude dokončen a překonán. Jeho završení bude doprovázet lidi na jejich nové cestě, která musí v jistém bodě opět narazit na nihilismus. Na nový okamžik překonání.

Nietzsche vidí výhodu v našem časovém zasazení. „Naše přednost: žijeme ve věku srovnání, jsme sebevědomím historie vůbec.“¹²⁹ Díky modernímu důrazu na historii a její zkoumání máme upřesněné poznatky o věcech minulých a o tom, jak působí. Můžeme zhodnotit svou situaci a jaké má vazby na ty předchozí a pomocí toho se adekvátně rozhodovat. Takto pojem nihilismu nabývá pozitivní hodnoty jako zkoušky vývoje lidského druhu.

Posledním rozhodovacím modelem je naše prožívání, to úplně nejzákladnější a bez lží, co totiž může být více osobního než prožitek. Pro Nietzscheho jsou počítky poslední realitou.¹³⁰ Konečným útočištěm lidských bytostí. Nepřerušitelný kontakt se světem je v tomto přímo obsažen a identické prožívání zaručuje autenticitu našeho vsazení na zemský povrch. A to samé platí o nihilismu, který nepostačí zakusit, ale musí prožít. „Nihilismus je nutný prožít: instinktivní samotář, bytí vně, v trpělivosti a odkladu.“¹³¹ Vstoupit do jisté distance, vytrpět veškerou bolest doprovázenou znehodnocením a objevit a napnout nové síly k cestě dál.

Jeden z posledních poznámkových úseků pro nás podstatný je datován do jara 1888, tedy do období, které je půl roku před nervovým zhroucením Nietzscheho. V tomto čase Nietzsche pokračuje v dotahování příčin nihilismu, tedy gradace pojmu samotného. Postuluje, že nihilista vidí svou existenci jako něco, co někdo znehodnotil. „Nihilista pociťuje bytí jako něco, co někdo zavinil ... učinit někoho zodpovědným.“¹³² Někdo za to přece může, někdo to zařídil tak, aby bytí byla vina a ostudná chyba. Ovšem prvotní impuls byl vyslán dekadencí, kterou Nietzsche shledává ve všem dosavadním, především však v morálce a náboženství.

¹²⁸ Tamt., s. 58.

¹²⁹ Tamt., s. 148.

¹³⁰ Tamt., s. 127.

¹³¹ Tamt., s. 168.

¹³² Tamt., s. 203.

„Nihilismus není příčina, nýbrž jen logika dekadence.“¹³³ Je to logické rozuzlení, nutný dopad prázdna, jestliže hodnoty byly od počátku pokřiveny. S hledáním smyslu vně člověka nebo ostřeji, vně lidstva dochází k úpadku hodnoty člověka. „Nihilismus: pojem boha imagován jako spasitel.“¹³⁴ Pokud se člověk dovedl do tohoto stavu, opět jen člověk je schopen nalézt cestu. Pomoci si musí sám, musí dozrát jeho odhodlání a vstoupit do nejtěžší výzvy, do obhájení své existence. Jestliže bude nadále vnímat nesmyslnost jako trvalou, nihilismus zvítězí. Ovšem, začne-li ji brát jako výzvu poznání, bude brát nihilismus jako poslední zastávku, poslední odpočinek před velkým činem, před velkým polednem. „Pro válečníky poznání je víra, že žádná pravda neexistuje, velkou lázní a uvolněním údů. Nihilismus je náš způsob zahálky.“¹³⁵

¹³³ Tamt., s. 229.

¹³⁴ Tamt., s. 365.

¹³⁵ Tamt., s. 408.

7. Ecce homo a Tak pravil Zarathustra: překonání nihilismu

V *Ecce homo* sahá autor do hlubin své duše a popisuje svou proměnu a cíle svých spisů. Skrze ironii a nadsázku, díky své domnělé velikosti a svému výkladu sebe samého jakožto nutným osudem lidstva dospívá Nietzsche do bodu, ve kterém je schopen adekvátně přehodnotit všechny hodnoty a tím zabránit vládě nihilismu. Což je cíl, který si stanovil jako svůj životní úděl. K dovysvětlení záměru využijeme výjimečně kapitolu z díla *Tak pravil Zarathustra*, ve které je motiv Amor fati, domnělého medikamentu proti nihilismu, nepřímo implikován. Energie vyzařená z díla *Ecce homo. Jak se stát, čím kdo jsme* je povznášející paprsek pozitivně překonávající nicotu.

Prostředky, které volí by se jen stěží daly nazvat jemnými a opatrnými. Jeho práce vyvolává díky svým metodám jistý druh averze. Jestliže se však kácí les, budou lítat třísky. Podstatným nástrojem, kterým opracovává kameny předchozích přesvědčení je důvěra nebo spíše nedůvěra. Musíme se naučit nedůvěřovat a své pohledy ve správných chvílích aktualizovat. Máme však dost odvahy, abychom důvěřovali právě Nietzschemu?

7.1 Dionýský princip

Souboj o život na zemi započal dávno před domnělým úhlavním nepřítelem života, před křesťanskou morálkou. Nietzscheho genealogické studium předjímá ztrátu vůle po životě až k antickým myslitelům. Píše: „O životě soudili ve všech dobách ti nejmoudřejší stejně... není k ničemu.“¹³⁶ A člověk je jen tak veliký, jak veliký jsou jeho protivníci. Z tohoto důvodu volí Nietzsche za své oponenty jen ty největší filozofy. Nikoho menšího než Sokrata s Platonem, kteří svou prací přispěli k základnímu opovrhování světem a životem. Už jen svět idejí přesouvá jazýček vah hodnot mimo nám přístupný svět.

Na Platona se Nietzsche kouká jako na zbloudilce, který ztratil kontakt s instinkty Helénů, byl příliš přemoralizovaný a tak preexistenčně křesťanský.¹³⁷ Nastala tyranie rozumu, kdy se instinkty začaly obracet do sebe, aby se mohly vybit. V tomto potírání instinktu Nietzsche vidí prvotní známky dekadence.¹³⁸ Ani učení Platonova učitele Sokrata se u Nietzscheho nesetkává s pochopením. Sokrates, jenž svým učením především působil na masy, byl zastánce nejnižšího lidu. Sokrates byl lůza.¹³⁹ Jeho zpupnost a anarchie vůči instinktům, která se přičila standardizovaným stavům tehdejších Helénů zapříčinila nový druh agonie, jež

¹³⁶ Nietzsche, F., *Ecce homo. Jak se stát, čím kdo jsme*. Přel. L. Benyovszky. Praha, Naše vojsko 1993, s. 28.

¹³⁷ Tamt., s. 83.

¹³⁸ Tamt., s. 31.

¹³⁹ Tamt., s. 29.

zachvátila Evropu až do dnešních dnů. Sokrates vynalezl s pomocí Apollona novou optiku, sestávající z pojmání rozumu jako jisté ctnosti, která zaručuje dané osobě štěstí. Toto sklíčko na podstavci morálky zaměřuje náš pohled na život zakládající se na racionálním posuzování činů z hlediska morálky. Člověk byl zredukován, osekán na honosnou bytost, která však ztratila část sebe. Získal moudrost za cenu síly a samotné vášně ze života.

Tento apollonský přístup se Nietzsche pokouší nahradit přístupem dionýským. Síla protikladu nás donutí zvolit si stanovisko a ve své rebelii vyzdvihne život nad rozum. Tento antický Bůh veselý a hřejivého zacházení se životem byl plný radosti a pil z mísy života dlouhými a prožitými doušky. Životu přitakával takový, jaký je, bez lítostí či bez nutnosti sebezpytování za každou tragédií. Byl přímým opakem nihilismu.¹⁴⁰ Nepotřeboval nic tak povrchního jako jsou pravdy, absolutní vědění či potvrzení svého činu z vnějšku. Pro co žije takový jedinec je okamžik. A v nejlepším možném případě takový, který by se mohl opakovat věčně. Moment, který by se věčně mohl vracet. Dionýský čin si tak získává status svrchovaného aktu, ve kterém dochází k akceptování a přitakání všemu pochybnému a obávanému.¹⁴¹ Souladu dospívá i přijímání motivu Amor fati. Odsouhlasit a dát zelenou životu se všemi jeho proměnnými. Přisoudit žití neocenitelné postavení vůči všemu a získat tak ztracenou sebeúctu. Dionýský typ člověka je i sám vůči sobě tvrdý. „K dionýskému úkolu náleží, rozhodujícím způsobem, jako předběžné podmínky, tvrdost kladiva, rozkoš i ze zničení. Imperativ staňte se tvrdými! Nejspodnější jistota, že všichni tvořící jsou tvrdí, je nejvlastnějším znakem dionýské povahy.“¹⁴² Destrukce patří neodmyslitelně k tvorbě. Přípravuje plátno budoucnosti tím, že bourá veškeré překážky a zbavuje se nečistoty. Obrnit se před strašlivostí světa tím, že shledáme jeho strašlivost a pohlížíme na svůj smutný osud radostně.

Dionýsos svým přitakáním otevírá brány dalšímu z Nietzscheho velkých konceptů, a to sice nadčlověku. Jen tento další stupeň člověka ozáří zemi velkým polednem, kdy na světě dojde k největšímu sebeuvědomění lidstva.¹⁴³ Kouzlo tohoto konceptu tkví v jeho otevřenosti a nezavřítelnosti. „Tento člověk budoucnosti, který nás vykoupí z dosavadního ideálu právě tak jako z toho, co z něho muselo vyrůst, z velkého hnusu, z vůle k nicotě, z nihilismu; toto vyzvánění k poledni a k velkému rozhodnutí, které opět osvobodí vůli, která Zemi navrátí její cíl a člověku jeho naději, tento Antikrist a Antinihilista, tento vítěz nad Bohem a nicotou- ten musí jednou přijít.“¹⁴⁴ Velké poledne jde ve šlépějích chtění věčného návratu a má se dostavit

¹⁴⁰ Nietzsche, F., *Ecce homo. Jak se stát, čím kdo jsme.* s. 121.

¹⁴¹ *Tamt.*, s. 121.

¹⁴² *Tamt.*, s. 141.

¹⁴³ *Tamt.*, s. 131.

¹⁴⁴ Nietzsche, F., *Genealogie morálky. Polemika.* s. 82.

pokaždé, kdy na zemi bude bída neudržitelná a nedocenená, kdy bude zkrátka fundovat nicotu, a nikoliv vůli překonání. Vystoupaním nad nicotu člověk získá velikost. „Do všech propastí ještě vnáším své žehnající přitakání... Ale toť pojem Dionýsa ještě jednou.“¹⁴⁵ Boj probíhá zcela paradoxně, a to radostným přijímáním možnosti, že zde nicota může být, ale je lidským údělem jí nepodlehout.

7.2 Amor fati

Nadčlověk má být tvůrcem, avšak aby se jím stal musí být nejprve ničitelem a rozbíjet hodnoty.¹⁴⁶ Jeho silným spojencem je právě Dionýsos. Nástup nadčlověka nám není sdělen ústy Nietzscheho, ale jeho posla, velkého perského proroka Zarathustry. Ten klade nárok na tuto budoucnost lidstva v podobě pojmání reality takové, jaká je, bez metafyzických obalů a bez přikrášení.¹⁴⁷ Realita a svět na úkor morálních principů, dekadentního instinktu samého dělající ze sebe imperativ. Netvořit ideály, ale tvořit budoucnost.

Na počátku kapitoly Sedmero pečeti je uvedeno: „Jestliže jsem věstec a pln onoho věšteckého ducha, jenž mezi dvěma moři kráčí na vysokém jhu – jenž kráčí mezi minulem a budoucnem jako těžký mrak – nepřítel dusných nížin i všeho, co je mdlé a nemůže zemřít ani žít.“¹⁴⁸ Nietzscheho mezistav je zapříčiněn výkladem jeho vlastního působení, uvědomění si příchodu krize a nutnosti překonání křesťanství, které je ve svém skomírání, v posledním tažení. „A věru, je nutné, aby dlouho jakožto těžká bouře na horách visel, kdo jednou světlo budoucnosti zažehnouti má!“¹⁴⁹ Temno bouře bude dlouhé, ale nikoliv věčné. V určité distanci vůči temnotě se síla světla jeví ještě intenzivněji, je vydobyto a zaslouženo. Je v něm osobnější a pevnější vazba. „Jestliže můj hněv kdy rozdrtil hroby, posunul mezníky hranic a staré desky rozražený valil do srázných hlubin: jestliže kdy můj výsměch svým dechem rozehnal zpuchřelá slova a já jako koště se hnal na pavouky křížáky a jak očištný vítr na zatuchlé staré umrlčí komory.“¹⁵⁰ Ideologie a terminologie starého světa bude očištěna od předsudku a bude nastolen nový výklad. Výsměch jako radostné přijetí všeho, co bylo ve starém potlačováno. Kříž ztrácí své výsadní postavení a přeměňuje se na pouhý hmyz, na přítomnou, avšak přehlédnutelnou část světa.

¹⁴⁵ Nietzsche. F., *Ecce homo. Jak se stát, čím kdo jsme.* s. 138.

¹⁴⁶ *Tamt.*, s. 141.

¹⁴⁷ *Tamt.*, s. 152.

¹⁴⁸ Nietzsche. F., *Tak pravil Zarathustra. Kniha pro všechny a pro nikoho.* Přel. O. Fischer. Praha, Rybka Publishers 2018, kap. „Sedmero pečeti“, s. 421.

¹⁴⁹ *Tamt.*, s. 421.

¹⁵⁰ *Tamt.*, s. 421.

Umělecká podoba motivu přijetí začíná nabývat podoby a gradovat do své právoplatné podoby. „Jestliže má ruka nejbližšího k nejbližšímu, kdy přilila nejbližšího a ohně k duchu a slasti k bolu a nejhoršího k nejdobrotivějšímu: jestliže sám jsem zinkem oné spásné soli, jíž veškery věci v džbánu se dobře smísí: - neboť je sůl, jež pojí dobro a zlo; a i nejhorší zlo zasluhuje, aby se ho užilo ke kořenění a k poslednímu překypění.“¹⁵¹ Radost z bolesti není převrácený hédonismus, ale jedná se o stav ducha, o jeho nastavení. Jeho brýle nemají jen dvě sklíčka, dobré a zlé, jsou spojené v jediný hranol propouštějící jeden jev, který se štěpí na množství interpretací. Pohled je o to bohatší. „Jestliže má ctnost je ctnost tanečnickova a já-li jsem často oběma nohama vskočil do nadšení zlatě smaragdového: jestliže má zloba je smějící se zloba, jež cítí se doma pod trsy růží a pod keři lilií: - v smíchu totiž všechno zlé je pospolu, leč svatým je prohlášeno a svobodným prohlášeno vlastní svou blažeností: a jestliže to jest mé alfa i omega, že vše těžké lehkým, každé tělo tanečnickem, každý duch ptákem se stane: a věru, to jest mé alfa i omega!“¹⁵² Učinit svět snesitelnějším znamená nenechat se strhnout duchem tíže. Přijetí světa v celku je první a poslední akt každé odlehčené lidské bytosti, žehnající životu svým smíchem.

Každá část básnického celku je zakončena zcela shodným prohlášením. Zní: „O, jak bych horečně neprahl po věčnosti a svatebním prstenu prstenů – po kruhu návratu? Nikdy jsem nenašel ženy, od níž bych děti chtěl mít, leda tuto ženu, již miluji, o věčnosti! Neb já tě miluji věčnosti.“¹⁵³ Nietzscheho zkoušení čtenáře skrze ironii se zde naplno projevuje. Věčnost zde nemá postavení absolutní podstaty, ale jako popis stavu věčného návratu, jako utváření svého života na základě očekávání jeho cykličnosti. Milovat opakující se tragično a chtít ho věčně. Důležité není jeho podstata nekonečnosti, ale akt, abych ho já chtěl věčně, aby na mě doléhalo přes všechny čas a abych mu byl schopen v jakémkoliv momentě říci hlasitě Ano, abych mu byl schopen přitakat. Smysl věčnosti je tedy podchycen ve vůli.

Amor fati je utvářen na základě kladného přijetí svého životního údělu, svého osudu. Podstata osoby se následně stáčí kolem nevyhraněného časového horizontu, ve kterém je cyklické přitakávání jak minulému, tak budoucímu. „Jednotlivec je kus osudu – zepředu i zezadu.“¹⁵⁴ Pro Nietzscheho je to jedním z nutných požadavků vyššího typu, požadavků nových, lepších lidí. Tím se dostáváme do závěrečné podoby zbraně proti nihilismu.

¹⁵¹ Tamt., s. 423.

¹⁵² Tamt., s. 425.

¹⁵³ Tamt., s. 427.

¹⁵⁴ Nietzsche. F., Ecce homo. Jak se stát, čím kdo jsme. s. 41.

„Má formule pro lidskou velikost je Amor fati: Nechtít nic jinak, do budoucna, do minula, ani na věky věků. Nutné nikoli jen snášet, tím méně zatajovat – veškerý idealismus přelhávání nutného-, nýbrž milovat.“¹⁵⁵

Milovat bolest světa a chtít jí věčně, jelikož nabývá smyslu ve svém přijetí. Absurdno je poraženo na základě pozitivní vůle po životě.

Výskyt nosného motivu Amor fati je v Nietzscheho dílech velmi ojedinělý. O to více je však potřeba k němu vzhlednout. V Nietzscheho filosofii hraje stěžejní roli, jelikož poskytuje pozitivní základu pro většinu jeho hlavních tezí. Svou funkci plní jako spojovací prvek, který je schopen skloubit i rozporuplná stanoviska. Jeho dovysvětlení nám poskytnou poznámky z pozůstalosti. „Taková experimentální filosofie, jak já jí žiju, předjímá zkusmo dokonce i možnosti zásadního nihilismu: aniž tím bylo řečeno, že se zastaví u nějakého Ne, u negace u vůle k Ne. Chce se spíše dostat až k opaku- až k dionýskému přitakání světu, jak je,Nejvyšší stav, jehož může filosof dosáhnout: vztáhnout se k bytí dionýsky-: mou formulí pro to je Amor fati.“¹⁵⁶ Každé vzdání se dogmatu je svým způsobem experiment. Nový pokus o sebevyjádření. A každé prozkoumávání hranic nalézá svůj extrém. Sahá totiž hluboko do samé podstaty věci. Stejně jako je nihilismus jen povinná zastávka před akceptací světa v jeho holistické podobě je velikost člověka dle Nietzscheho podmíněna odvahou se nebát tohoto skoku, aktu sebe překročení, je to přece jen přirozenost života. A jelikož na podobném úkonu závisí osud jednotlivce, je úspěch vyrovnání se s podmínkami života žádoucí.

Dosavadní vývoj lidských dějin ve své podstatě neudělal nic špatně, dospěl přesně tam, kam potřeboval. „Nechci nic jinak ani nazpátek-nesměl jsem chtít nic jinak... Amor fati... Dokonce i křesťanství je tak nutné: nejvyšší forma, nejnebezpečnější, nejsvůdnější forma Ne k životu tak vyvolává jeho nejvyšší přijetí – mne...“¹⁵⁷ Amor fati nevypouští žádné části celku, buďto vše anebo nic. Křesťanství bylo nutné z hlediska dynamiky sebeuvědomování. Bylo tu, aby mohlo být překonáno a použito jako příklad slepé cesty. Na jeho základech a částečné opozici má vyrůst světonázor nezměrné síly a odvahy. Přijetí sebe samého mimo morální výklad, mimo kategorie a ideality.

Knihu *Ecce homo* lemuje po celé její šířce Nietzscheho touha přesvědčit své čtenáře, že za své prostředky vždy volil pozitivní výklad podporující život, že jeho díla jsou plná radostných receptů na zvládání tíže světa. Takovým nástrojem je následně dionýské přitakání dotvářené k dokonalosti motivem Amor fati. Je to forma úsměvu nad tragičností světa samého.

¹⁵⁵ Tamt., s. 113.

¹⁵⁶ Nietzsche, F., Pozdní pozůstalost II. s. 409.

¹⁵⁷ Tamt., s. 534.

Přijetím svého osudu, který nelze změnit, a přesto je možné ho nést s hrdostí sobě vlastní, tak jak zasluhuje.

7.3 Nietzscheho ctnosti

K umocnění předchozího výkladu obrátíme svůj zrak do poznámek z *Pozdní pozůstalosti*, které nám ozřejmí Nietzscheho myšlenkové tendence. Nietzsche postuluje čtyři ctnosti klíčové pro nový typ vyššího člověka, jakéhosi nadčlověka. Nietzsche postuluje čtyři primární ctnosti: odvahu, soucit, poznání a samotu.¹⁵⁸ Není možné poznat individuální schopnost a moc, aniž by člověk nesáhl do hlubin své duše. Výběr těchto ctností není nahodilý, jsou přímou reakcí na dobové morální schéma a jako dokreslení optiky života.

Ctnost samoty je Nietzschem vyzdvihována jako záchova před dekadencí, jako hradba před vnějšími degenerujícími principy. Redukce vnějších vlivů donutí člověka vydolovat čistě ty prvky, které jsou jeho vlastní, a tak nehrozí vnitřní znehodnocení invazivními názory. Termín poznání zde zastupuje utváření člověka skrze produkci zkušeností a pochopení perspektiv. Křesťanství se pak jeví jako hřích, jestliže potlačuje zmíněné faktory. Brání poznání přirozeného a pravého já člověka, jelikož se spoléhá na zúžený a neměnný pohled. Princip odvahy se projevuje v podobě síly. Nemusí to být nutně fyzická síla, ale především duševní skrze filosofii. Filosofie potřebuje dravost a tvrdou „mužnost“, aby vůbec byla možná a mohla být reakcí interpretace. Poslední, avšak neméně důležitá je ctnost soucitu neboli sympatie. Její doménou je akt přitakání celému světu a všemu, co je v něm. Sympatie s lidmi nemá podobu lítosti, ale lásky, pocitu sounáležitosti. Projevuje se i v přijímání věčného návratu

¹⁵⁸ Nietzsche, F., *Pozdní pozůstalost II.* s. 69.

8. Diskuze a hodnotící zamyšlení

Tato část diplomové práce si klade za cíl přiblížit pojem Nietzscheho nihilismu skrze interpretaci rozličnými názory množstvím jiných autorů. Získané pole perspektiv nám lépe umožní ponor do problematiky a nabídne větší množství výsledků. Především však rozkryje jemné nuance mezi pohledy a pomůže vydestilovat přesnější uchopení. Následně bude tato část věnována pokusu o obhájení jistých kritických stanovisek, které vyplynuly během interpretace na povrch a tak si zasluhují prověřit.

8.1 Nihilismus a metafyzika

Celoživotní práce Friedricha Nietzscheho je provázena odporem vůči dogmatům a metafyzickému výkladu světa. Důsledná snaha o interpretaci musí poskytovat názory bohaté na rozmanitost, tudíž ke svému výkladu přizveme některé autory zabývající se podobnou problematikou a na jejich podkladu povedeme náš výzkum.

8.1.1 Sommer-Nihilismus a skepticismus

Andreas Sommer ve své eseji s názvem Nihilismus a skepticismus u Nietzscheho podniká výpravu po genealogických základech této problematiky u tohoto filosofického obra. Svým výzkumem udává, že Nietzsche uvažuje literárně plně o nihilismu až od roku 1880.¹⁵⁹ Téma by se tedy dalo přiřadit k pozdějším pracím. Sommer vidí v Nietzscheho nihilismu negaci veškeré morální a metafyzické pravdy.¹⁶⁰ To vše ještě podmíněné Nietzscheho názorem o dekadenci a ztrátu víry ve svět. Toto stanovisko nevzniká samovolně, je silně podpořeno hypotézou o smrti Boha. Záštitu pro metafyzický a morální svět padla, avšak stále nebyla zaplněna, dostavuje se nouze a ztráta vůle.

Problematická a pro vývoj nihilismu nutná je dominující část antické filosofie. Dekadentní Sokrates se svým racionálně - morálním výkladem zasloužil o vyšlapání cesty pro jednoho z největších evropských nihilistů, Ježíše Krista.¹⁶¹ Abstraktnost světa nutí si buďto přizpůsobit svět samotný anebo se musíme přizpůsobit my. Například samotné zaškatulkování do jistých kategorií okrádá svět i nás samotné. „Vzniká „víra v kategorie rozumu“, která opět může figurovat jako „příčina nihilismu“ v užším slova smyslu: „Změřili jsme hodnotu světa s

¹⁵⁹Sommer. A. U., „Nihilism and Skepticism in Nietzsche“. In: PEARSON, Keith Ansell (ed.). A Companion to Nietzsche. Oxford, Blackwell Publishing Ltd. 2006, s. 252.

¹⁶⁰ Tamt., s. 250.

¹⁶¹ Tamt., s. 252.

kategoriemi, které odkazují na čistě smyšlený svět.“¹⁶² Objevení nového světa na pozadí stávajícího zakrývá běžný svět a zabraňuje z něj následovně čerpat životu prospěšné složky.

Nihilismus dále Sommer dle Nietzscheho spojuje nikoliv se ztrátou hodnot, ale s jejich přeceněním.¹⁶³ Dosavadní hodnoty odlivem metafyzických základů ztratily své opodstatnění a jejich udržování stálo nemalé úsilí. Často byla cena příliš vysoká, a přesto byla zaplacená na úkor životodárné síly. Což vedlo k umocnění marnotratnosti z nihilismu a přispělo ke ztrátě víry v člověka. Následná únava vedla ke znehodnocení života jako takového.

Ve vztažnosti morálky vzhledem k náboženství se Sommer drží ve šlépějích Nietzscheho a sleduje obrat a výbojnost termínu pravdy vůči Bohu.¹⁶⁴ Pomyslný fundující prvek ztratil na síle a s ním spadly i veškeré pojmy, které svou existencí zaručoval. Jestliže byl svět zpochybněn ve jménu božím, tak pak následně pád boha nenavrátil světu původní hodnotu, ta musí být znovu dobyta. Tradiční morálka zase zastávala pozici stát vůči těm, co jsou u moci, vůči těm mocným, abychom se cítili o něco lépe.¹⁶⁵ Zde dochází k rozšíření teze o resentimentu, kdy se na povrch a do popředí dostávají otrocky se vyznačující vlastnosti morálního dobra. Dobrý již nebyl vznešený, ale nuzný a lítostivý.

Nietzscheho překonání nihilismu udává Sommer v podobě věčného návratu téhož a vůle k moci.¹⁶⁶ Dle základní premisy věčného návratu a stávání se je nihilismus něco, co má být překonáno a co se má ve správný čas navrátit. Nihilismus nemůže být tedy definitivně poražen, žádné absolutní vítězství nenastane a proměnlivost světa zůstane zachována. Proto je nihilismus označován jako nevyhnutelný a vždy přítomný.¹⁶⁷ Bůh je na trvalé překonání nihilismu příliš extrémní hypotéza, už jen ze své podstaty, že se nihilismus nedá porazit zvnějšku. Nihilismus vždy směřuje k sebepřekonání, ať již jedince či nihilismu samotného. Důležitá je zde i skepse za účelem neustálého přezkoumávání a podrobování hodnot zkoušce. A sklon ke skepticizmu je silně obsažen v těle silných.¹⁶⁸ Síla i vůči nihilismu má následný dopad v odmítnutí nihilistické myšlenky a jejího překonání. Stejným způsobem interpretuje Sommer Nietzscheho. Jakožto nihilistu, který nihilismus přijímá, aby ho mohl překonat. Píše tedy: „Zatímco nihilismus i skepticizmus jako historické projevy jsou založeny na dekadenci a představují příznaky degenerujícího života, aktivní nihilismus a experimentální skepticizmus jsou dvě

¹⁶² Tamt., s. 253.

¹⁶³ Tamt., s. 253.

¹⁶⁴ Tamt., s. 256.

¹⁶⁵ Tamt., s. 256.

¹⁶⁶ Tamt., s. 251.

¹⁶⁷ Tamt., s. 258.

¹⁶⁸ Tamt., s. 265.

různá jména pro strategii, kterou Nietzsche v jeho poslední tvůrčí období k dokončení přehodnocení hodnot použil.“¹⁶⁹

8.1.2 Heidegger – metafyzika jako završení nihilismu

Autorem pojednávajícím o Nietzscheho metafyzice je i celosvětově známý filosof Martin Heidegger. Jeho interpretování Nietzscheho je sice do větší míry utvářeno s posvěcením Heideggerova pojmu bytí a snahou uvěznit některé Nietzscheho hypotézy do jeho okov. Avšak i tak je jeho výklad veden na vysoké akademické úrovni a je zcela vhodné představit stanoviska příčíci se naším východiskům. Celkový pohled bude o to bohatší. K činu perspektivismu je nutné zohlednit i pohledy, se kterými se neztotožníme.

Heidegger postuluje, že nihilismus není důsledkem úpadku metafyziky, ale je v ní přímo zakomponován. „Oblastí pro bytnost a událost nihilismu je metafyzika sama.“¹⁷⁰ Což by znamenalo, že většina zaznamenané lidské historie je utvářena na základě nepřijímání bytí. Bytí je však u Nietzscheho do jisté míry obsaženo, avšak postupně znehodnocováno, což utváří nihilismus. Tato změna pohledu dovoluje Heideggerovi vsadit Nietzscheho do svěrací kazajky nihilismu. „Navzdory všemu převrácení a přehodnocování metafyziky postupuje Nietzsche nepřerušeně dál v kolejích metafyzické tradice, když to, co je ve vůli k moci pevně uchopeno jako předpoklad jejího zachování, nazývá jednoduše bytím nebo jsoucím nebo pravdou. Pravda je tudíž podmínkou kladenou v bytnosti vůle k moci, totiž zachování moci. Pravda je jako tato podmínka hodnoty.“¹⁷¹ Nietzsche takto nepůsobí jako posel završení nihilismu, ale spíše jako jeho poslední apoštol. Jeho práce je tedy nihilistická a jako takovou je nutné jí překonat. To sice koresponduje s přesvědčením o perspektivismu, který předpokládá v jistém bodě i zánik Nietzscheho učení, ale jeho výklad je pak čistě negativní a předem odsouzený, jistým stylem zbytečný.

Heidegger předpokládá sejmutí rozdílu mezi působením metafyziky a jejím úpadkem. Dle něj tak není Nietzsche schopen rozpoznat nihilismus, jelikož je s ním pevně svázán skrze metafyziku. „Nietzsche sice ve věku začínajícího dovršování nihilismu některé rysy nihilismu zakusil a zároveň je nihilisticky interpretoval, čímž jejich bytnost zcela rozložil, avšak stejně jako veškerá metafyzika před ním nikdy bytnost nihilismu nepoznal.“¹⁷² Heidegger tedy tvrdí, že Nietzscheho pojem nihilismu je znehodnocen na základě chybného rozpoznání kulturních či

¹⁶⁹ Tamt., s. 266.

¹⁷⁰ Heidegger, M., Nietzscheho výrok „Bůh je mrtev“. přel. P. Mařová a I. Chvatík. Praha, OIKOYMENH 2020, s. 16.

¹⁷¹ Tamt., s. 32.

¹⁷² Tamt., s. 51.

filosofických znaků. Jistě by se dalo tvrdit, že Heideggerův časový odstup mu dovoluje interpretovat dějinné pohyby, kterých se Nietzsche zkrátka nedožil, a tak je mohl pojmut obšírněji. Přesto se nelze zcela ztotožnit se stanoviskem o Nietzscheho nedostatečném vtažení do nihilistického konfliktu. Samotný pojem nihilismus je ve své podobě také podmíněn jistou dynamikou, která ho utváří. Tento proces není samovolný a musí být založen na lidské interpretaci. Je ho nutné rozpoznat. Nietzsche jakožto prominentní postava nihilismu má v jeho dějinách své místo, je tomuto pojmu zcela potřebný. Transformace pojmu tak vrcholí v každém jednotlivém výkladu. Nietzsche je pro daný pohyb nezbytný, a tak je zcela vztažen do problematiky. Heideggerova poznámka má zde své místo jako určitý kontrast aktivující mysl a nutí nás tak přemýšlet více do hloubky, avšak jeho vyústění pro nás nepředstavuje směrodatnou pozici.

8.2 Nihilismus a naturalismus

Naturalistická východiska, která by s nepřilíšnou snahou šla objevit ve většině Nietzscheho vyústění mají ve svém základu účel vracet zemi hodnotu. „Zůstaňte mi věrni zemi, bratří moji, celou mocí své ctnosti! Vaše láska, jež obdarovává, i vaše poznání, necht' slouží smyslu země! Tak vás prosím a zapřísahám.“¹⁷³ Přesto však není surová animálnost definitivní odpovědí na toto téma. Přesnější vhléd do podoby Nietzscheho naturalismu nám lépe vykreslí nastínění vztahu nihilismu vůči světskosti a podá nám paralely vůči náboženským, či metafyzickým doktrínám.

8.2.1 Acamporová a Richardson

V textu Christy Davis Acamporové s názvem *Naturalismus a Nietzscheho morálka* se tato filosofka zaměřuje na Nietzscheho vztah k přírodě a svázanost přirozenosti s morálkou, která je pro termín nihilismu klíčová. Interpretace následně odkazuje na Nietzscheho uvědomění naturalismu jakožto dominantního rámce myšlení.¹⁷⁴ Dochází zde ke snaze odbožstit přírodu, aby lépe sloužila lidskému zacházení a určování. Takovéto uvědomění osvobodí budoucí filosofii od morálních předsudků a vztáhne ji na podstatné principy.¹⁷⁵ Postaví člověka a svět mimo dobro a zlo.

¹⁷³ Nietzsche, F., *Tak pravil Zarathustra. Kniha pro všechny a pro nikoho.* kap. *O ctnosti, která obdarovává.*, s. 133.

¹⁷⁴ Acamporo, Ch. D., „Naturalism and Nietzsche's Moral Psychology“. In: PEARSON, Keith Ansell (ed.). *A Companion to Nietzsche.* Oxford, Blackwell Publishing Ltd. 2006, s. 314.

¹⁷⁵ Tamt., s. 317.

Pro Acamporovou je Nietzsche naturalista, který odmítá nepřírozené činitele a příčiny.¹⁷⁶ Podstata naturalismu se pak skrývá v důrazném zaměření se na přírodu. Již nejzákladnější zákon přírody vůbec, zákon selekce poskytuje úrodnou půdu. Tento částečný darwinismus slouží především k udržení konkurenceschopnosti. Výklad Nietzscheho pak spočívá ve výpovědi konkurence jakožto příležitosti pro sebehodnocení a hodnocení komunity. A taková hodnocení mohou být endogenní, standard vycházející ze vztahu soutěžících.¹⁷⁷ Neustálé napětí nejenom vnitřních, ale i vnějších sil nutí k nekončícímu sebezdokonalování. Adekvátní volba protivníku a prostředků k jeho porážení má motivující prvek dodávající úctu ke své síle a tím i k sobě samému. Konkurence tu však nikdy nemá být porážena, musí zde být neutuchající pnutí. Je nutné udržovat konkurenci, aby nevznikla arogance a destrukce.¹⁷⁸ Zkrátka, aby byla zajištěna pluralita a dominanci si neuzurpoval jediný náhled, jediný člověk.

Konkurence nemusí být jen vnější, ale i vnitřní. Podle Acamporové je Nietzscheho člověk reprezentován jako konstelace sil.¹⁷⁹ Náš vlastní organismus představuje nádvoří hradu, kde různé vnitřní stavy soutěží o přízeň a o realizování. Náš organismus je jako oligarchie bohatý na možnosti¹⁸⁰ a jako aristokracie nese v činu svou vlastní vznešenost. Mezi nejvýznamnější pnutí patří dle Nietzscheho již v této diplomové práci projednávaný typ apollonské a dionýské síly. Autorka článku pojednává o tomto kontrastu slovy: „Apollon oplývá silou vytvářet iluze a Dionýsos vlastní tvořivou silou, jehož cílem je rozpustit iluzorní obrazy, jenž Apollon vytváří.“¹⁸¹ Dionýsos působí nejenom jako kontrast či protipól, ale jako lékař, který svým svou esencí učí lehkosti a radosti ze života takového, jak se naskýtá. Nehledá náhražky světa, ale světu přitakává v jeho plné podobě. Stejně tak zapomíná na dopuštěné křivdy spáchané na jeho osobě, aby očistil svou mysl a své svědomí. „Boj mezi tvořivou silou apollónanů a destruktivní síla dionýského, boj mezi zapamatováním a zapomínáním, boj mezi vůlí ke klamu a vůlí k poznání.“¹⁸²

Acamporová ve své práci sleduje linie Nietzscheho tvorby a rozpoznává v ní úsilí o návrat člověka k přirozenějším stavům. Naturalismus tu měl napravit velkou chybu, během níž došlo k degeneraci instinktů.¹⁸³ Základní premisu tu zastává názor, že velká část lidské existence není produktem rozumu.¹⁸⁴ Racionalita nemá tu moc nás plně uspokojit v tomto světě.

¹⁷⁶ Tamt., s. 316.

¹⁷⁷ Tamt., s. 328.

¹⁷⁸ Tamt., s. 328.

¹⁷⁹ Tamt., s. 318.

¹⁸⁰ Tamt., s. 321.

¹⁸¹ Tamt., s. 323.

¹⁸² Tamt., s. 326.

¹⁸³ Tamt., s. 327.

¹⁸⁴ Tamt., s. 318.

Senzuální bytosti, jakou jsou lidé potřebují cítit a prožívat. Smysl našeho světa k nám přistoupí, pokud ho necháme my přistoupit. Pokud mu přitakáme všim, co jen máme a nezbavujeme svých částí. Lidská existence je pak pro Nietzscheho stejná jako u každého jiného živého tvora. Tedy naplňovat potřeby a kapacity jako pro vše, co žije a roste.¹⁸⁵

Naturalistické východisko v interpretaci Nietzscheho shledává i John Richardson. Ten uvádí, že v činu dobrovolného přijetí věčného návratu dochází ke sladění perspektiv, jejich forem a tvarů.¹⁸⁶ Věčný návrat nepředpokládá absenci času kvůli své cykličnosti, čas tu působí v přirozeném pojetí jako dosahování budoucích cílů na základě minulých návrhů, tedy semknutí víry se svým objektem. Budoucí perspektivy se stanou závazné již v minulosti, a tak je věčný návrat do obou časových horizontů. Ve svém výkladu je to dosti přirozené stanovisko. Perspektivy takto zachovávají naturalistickou věrnost fyzické realitě.¹⁸⁷ Tu pojímají ve své přirozenosti jako horizont možných událostí a působností. Dle Richardsona je u Nietzscheho projev takzvaného časového realismu, implikující jeho vztažnost k holistickému výkladu světa.

Nietzscheho odsunování duchovní stránky člověka na druhou kolej má své opodstatnění. Naturalismus zaručuje jistou přirozenost. Je neodmyslitelně spjat s lidskou náturou a většina požadavků těla se na něm zakládá. Slovy Zarathustry je člověk svou tělesností definován. „Tělo jsem a tělo a pranic více; a duše jest jen slovo pro cosi na mém těle.“¹⁸⁸ Tělesnost působí dojmem vyžadování, musíme se o sebe starat a naplňovat své žádosti. Zároveň to však je prvek odhalující, který byl po dlouhá tisíciletí skoro popřen. Tělesnost totiž popisuje tužby, které jsou spjaty s vůlí. Tím se vyjadřujeme a tvoříme svou osobou. K otázce nihilismu může tělesnost sloužit jako výplň nahrazující duchovní prázdnotu. I běžné starání se o sebe je jistým pohledem ověčené smyslem, jelikož nás žene kupředu a dává důvod konání.

8.3 Kouba – Nietzscheho nihilismus

Kapitolu uzavřeme interpretací Nietzscheho nihilismu očima jednoho z nejznámějších českých filosofických badatelů, a to sice Pavla Kouby. Ten u Nietzscheho rozeznává nihilistické tendence propojené se ztrátou absolutních autorit a zanevření nad všeobecně platným smyslem lidské existence. „Nihilismus znamená přetržení věřivého pouta k nadřazené instanci, což vede k pokusu o absolutizaci subjektu a má nakonec za následek rozklad morálního chápání

¹⁸⁵ Tamt., s. 322.

¹⁸⁶ Richardson, J., „Nietzsche on Time and Becoming.“ In: PEARSON, Keith Ansell (ed.). A Companion to Nietzsche. Oxford, Blackwell Publishing Ltd. 2006, s. 225.

¹⁸⁷ Tamt., s. 225.

¹⁸⁸ Nietzsche, F., Tak pravil Zarathustra. Kniha pro všechny a pro nikoho., kap. „O těch, kdož opovrhují tělem“, s. 51.

světa.“¹⁸⁹ Hodnota kladená do morálního výkladu světa se vlivem skepticismu stala bezvýznamná a jelikož poskytovala veškeré opěrné body lidské existence, přestalo se bytí vnímat jako hodnotné, tedy smysluplné.

Skrze pozitivistický náhled se pak nihilismus jeví jako něco přirozeného, nutného a částečně posilujícího, něco, co rozvíjí lidský charakter. „Nihilismus může být dobrým znamením, pokud nám otevírá oči pro mnohotvárné a živé podoby smyslu, jež nejsou ve svém bytí závislé na vztahu ke smyslu poslednímu a ryzímu.“¹⁹⁰ Nihilismus obsahuje, jak již bylo řečeno dvě složky. Ničení pro slabé a následné tvoření pro silné. Silná a rozvinutá podstata člověka nezůstane ve vzduchoprázdnu, ale pokusí se jej něčím nahradit. Tento vysoce osobní akt poskytuje tvořivý akt vůle a přijímání relativnosti světa jako závaznost. „Smích je pro Nietzscheho synonymem radostného osvobození od tlaku nepodmíněných nároků smyslu.“¹⁹¹ Člověk, jenž si hodnoty a smysl klade sám je tímto činem za ně přímo zodpovědný a má k nim upřímný a podstatný vztah. Síla je následně koncipována z egoistické platformy, kdy je daný jedinec osvobozen skrze radostné přijímání tragičnosti svého světského zasazení.

Neustrnout v jednotném výkladu a mít stále na zřeteli množství poloh polarit za pomoci pluralitního angažování dovoluje zanevřít nad jedním výkladem za účelem objevení a vyzdvihnutí nového, třeba i více vhodného. „A právě schopnost respektovat různorodé síly – a tudíž i různé významy každé z nich – zakládá onen smysl pro skutečnost, jehož obsáhlosti si Nietzsche tolik cenil.“¹⁹² Něco jako skutečnost je podmíněna změnou skrze svůj vlastní děj. Sledujeme-li linky, jenž nám poskytuje samotný svět, nelze nikdy zcela ztratit smysl, jelikož svět je ve svém základu množstvím personálních možností uplatnění, které však jsou proměnlivě závazné. Hledání smyslu svého bytí je úměrné k síle svého nositele, relativní smysl dostupný je, záleží však na jeho přijetí. Celkový, absolutní smysl je člověku odepřen, popřípadě je doposud nepoznatelný. Partikulární smysl tak podpírá existenci. Opozice smyslu, tedy nesmyslnost je však neméně důležitá. „Nesmyslnost musí být tudíž uznána jako dimenze nutná, avšak nikoli absolutní. Její přijetí nemá nic společného s heroickým gestem moderního odhodlání vydržet absurditu světa, jež je ještě pouhou reakcí na ztrátu celkového smyslu.“¹⁹³ Odpovědí je následně soulad se svým osudem. Člověk rodící se do chaotického světa žijící si svůj život naplněn bolestí, strastí a utrpením žije jen pro svůj vlastní konec a smrt. Život mu nebude dovršen, ale bude naplněn. Dá svému životu směr, cestu a cíl, který si sám nastaví a pak

¹⁸⁹ Kouba, P., Filosofická interpretace, s. 141.

¹⁹⁰ Tamt., s. 158.

¹⁹¹ Tamt., s. 152.

¹⁹² Tamt., s. 165.

¹⁹³ Tamt., s. 157.

ho nesmyslnost trápit nemůže, jelikož je neustále zaměstnán svým pozemským výskytem. Nesmyslnost, tedy složka nihilismu je pro život přínosná, ale nesmí ho utvářet a vést.

8.4 Kritika Nietzscheho předpokladů

V této kapitole se pokusíme zaměřit na jisté diskutabilní problémy vnášející do Nietzscheho interpretace pochybnosti. Přestože Nietzsche nabízí velice podrobný popis a svým úsilím si vydobývá jistý respekt, i tak by bylo vhodné podrobit některé jeho hypotézy přezkoumání. Pokusíme se vyhnout obecným nařčením z Nietzscheho domnělého titanismu či jako znehodnocovatele veškerého dobra. Intence bude v této části věnována především drobným odlišnostem a nabízeným řešením. Naším záměrem je popis pojmu nihilismu, tudíž bude kritika zaměřena na faktory týkající se Nietzscheho uchopování nihilismu a přidružených vyústění souvisejících s tématem.

Nejzásadnější a nejsnáze se nabízející bod pro kritiku se poskytuje v možnosti vyrovnání se s nihilismem. Přestože dílo, které mělo o tomto fenoménu pojednávat nikdy nedokončil, a tudíž ho nelze plně pochopit, jelikož k němu nemáme přístup, stále jej můžeme provizorně zhodnotit. Mluvíme tu zejména o věčném návratu jakožto možném završiteli nihilismu.¹⁹⁴ Ten měl zajišťovat jistou cykličnost, a tudíž Nietzscheho opěvované překonávání. Život není statický, ale něčím se stává, někam směřuje. Nemůže být završen. Věčný návrat je tedy neustálým zdrojem bolesti. Problém neřeší, ale jen odsouvá. To sice koresponduje s přesvědčením o proměnlivosti světa, avšak lidstvo je takto stále a věčně odsouzeno k bolesti a prázdnotě. Na oltář obětí budou stále skládány další a další generace a vysněného vyššího typu taky nebude dosaženo.

Během naší interpretace jsme si stanovili závazné stanovisko Nietzscheho překonání nihilismu v podobě přijetí motivu Amor fati. To je však provázeno vyzdvihováním něčeho negativního, a to sice bolesti. Nietzsche dle Conwaye projevuje nadpozemské uznání pro pozemské utrpení.¹⁹⁵ Měl by se tak nihilismus trpět, či přetrpět? Nesouvisí pak nihilismu jen s úpadkem metafyziky a nábožensko-morálního výkladu světa, ale i v uznání bídy jako všudypřítomné? Nihilismus předpokládá ztrátu hodnot, nejen absolutních, ale i relativních. Označuje veškerý smysl jako nesmyslný. Přetrpění a ne žití. Jestliže má být život hodnotou, měl by být ve svém základu pozitivní hodnota, spoléhání se na věčné přijímání útrpného žití působí negativně, jelikož vykoupení nicoty zabraňuje trápení. Pro člověka sice není

¹⁹⁴ Nietzsche, F., Pozdní pozůstalost I. s. 277.

¹⁹⁵ Conway, D. W., „Life and Self-Overcoming“. In: PEARSON, Keith Ansell (ed.). A Companion to Nietzsche. Oxford, Blackwell Publishing Ltd. 2006, s. 544.

nejpodstatnější základ existence pocit libosti a nelibosti, avšak jako senzualní bytosti je s tímto fenoménem nepochybně spojen. S Nietzsche je ospravedlněná tragičnost světa, ale není tím vyřešena. Člověk přijímá *Amor fati* spíše z hlediska lítosti a soucitu se sebou samým, aby konečně přestal trpět. Aby bolest pozitivně přijal, avšak nikoliv pozitivně pocítil.

Dalším významným bodem pro možné přezkoumání jsou pojmy samotné. Přestože Nietzsche odsuzuje termín pravdy, neváhá používat vyšší typ či hrdinství, které spojuje se svým výkladem. Své pojmy zatěžuje hodnotou místo toho, aby je tím ověřil. Vyzdvihuje pozitivní aspekt slova a s vhodným využitím metafor je staví do rovin svého výkladu. I jeho pojem nihilismu je tak postihnut závazností vůči pojmům, které svou hodnotu překlápějí jen podle vlastních potřeb. Zároveň je to nejpodstatnější stále zakryto. Tím je tajemství života. Nietzsche tak ve své hře a prosazování nakonec propaguje něco, co nikdo neví.¹⁹⁶ A ani vědět nemůže. Nietzscheho síla tkví v odhalování, ale nikoliv v řešení. Jeho bravurní psychologické vhledy poodhalují skutečnost, ale nemají silný dopad na vyřešení problematiky. Přestože Nietzsche odmítá pojem pravdy,¹⁹⁷ stále je jeho výklad podmíněn něčím faktickým, co se nezakládá jen na interpretaci faktu, ale též na jeho přijetí a prosazování.

Nietzsche svým učením v závěru podrývá i sám sebe. Ve svém výkladu se váže na antické tradice, které měly podobu vhodnou k tehdejšímu poměru ve společnosti.¹⁹⁸ Pokud je však vývoj podmíněn změnou, krok k antice navazuje na věčný návrat, avšak sám o sobě nic nepřekonává. Spíše působí jako ospravedlnění krutosti světa a dodává impuls pro možná znevážení moderních hnacích prvků, které jsou ze své podstaty již překonávající, jelikož genealogicky přicházejí až po staletích zkoušek. Z hlediska perspektiv musí být překonán i Nietzsche, jeho učení o nihilismu a jeho léčba. I jeho postuláty jsou podmíněny v posledním výdechu sklouznutím do nicoty, ze které již nenajdou východisko. Přírozenost cyklu mu zaručuje vyvedení z temnoty, ale i návrat do ní. Nietzscheho výpověď nepokrývá nic definitivního a věčně platného. To se ukazuje i na jeho hlavní intenci. Nietzscheho opěrným bodem a ústředním tématem je život sám. Když ve svých poznámkách z pozůstalosti píše, že nic není nebezpečnější než žádoucnost vzpírající se bytostné povaze života,¹⁹⁹ klade živly života jako podstatu našeho bytí do popředí. Nietzsche avizoval, že život je něco, co se má překonávat. Sebepřekonáváním dostává člověk ve svém životě smysl, jeho existence je ospravedlněna. Conway si myslí, že je-li život „to, co musí vždy překonat sám sebe“, pak

¹⁹⁶ Tamt., s. 543.

¹⁹⁷ Kouba, P., *Filosofická interpretace*. s. 156.

¹⁹⁸ Viz. kapitola *Ecce homo*

¹⁹⁹ Nietzsche, F., *Pozdní pozůstalost I*. s. 241.

nevyžaduje žádnou vnější ani vnitřní pomoc, aby se udržel ve své trvalé dynamice.²⁰⁰ Nemusí se vyhledávat vyšší typ ani není zapotřebí něco takového vyhledávat, přirozenost si cestu najde. Tedy Nietzscheho předpoklad je zásahem do přirozenosti a jako takový narušuje život ve své nejzákladnější podobě. Život tak nepotřebuje ani Nietzscheho ani jeho proroka Zarathustru, aby diktovali životu, co mu prospívá.

Nietzscheho moc tkví v síle, která je prosazována na úkor jiných, a mnohdy je tam natvrdo hnaná. Jeho zvláštní, a přesto pochopitelný nárok redukce světa na primitivní síly a různá pnutí afektů překonávají duševní stav nihilismu nárokem fyziologickým, ale přesto zde chybí rámec vítězství. „A obecně „afirmační“ čtení vůle k moci, které mají tendenci vyřešit každé myslitelné napětí prostřednictvím všeobjímající sublimace („sebepřekonání“), nepočítají s následky o „tyrantsky bezohledném a neúnavném prosazování nároků na moc.“²⁰¹ Vůle k moci sice není naším tématem, avšak tento úryvek odhaluje něco podstatného pro náš výzkum. Celý koncept překonávání nás má ve své dynamice vyhnat ze spárů nicoty. Stane-li se však překonávání dogmatem, bude se veškeré dění odehrávat jen kolem snahy vyhnat svou podstatu do všemožných extrémů. To nás může v důsledku odtrhávat do prospěšných faktorů, protože jeho cílem je neustálé zavrhování. A také, a to je závažnější, že překonávání je podmíněné neustálou nespokojeností se svým stavem, nelze v něm nalézt klid. Vůle se bude prosazovat tyrantsky, což implikuje negativní dopad, jelikož se následně vůle nebude určovat sama, ale bude popoháněna do stále nových pozic.

Na předchozích stránkách jsme si představili možné důvody Nietzscheho odporu vůči morálnímu výkladu světa zakládající nihilismus. Přesto v *Genealogii morálky* vydané roku 1887, tedy v době, kdy již podle námi přístupných poznámek rozpoznal původce nihilismu, postuluje svou vlastní morálku, která měla zapůsobit jako kontrast vůči morálce resentimentu, ale i přesto musela kvůli své platnosti nabýt jistého vlivu. Panská morálka je opakem morálky otrocké, křesťanské. Její předpoklady jsou silné, svobodné, radostné jednání.²⁰² Byla opakem všeho krotkého, poddajného a stádního. „Tato smělost vznešených ras, šílená, absurdní, prudká ve svých projevech, nevypočitatelnost, dokonce nepravděpodobnost ve svých projevech.“²⁰³ Panská morálka představuje dobrodružství a povýšený vhled. Ale k čemu pak tato morálka má sloužit? Co nám má pak taková morálka říct? Nietzscheho nihilismus přímo nezakládá, jelikož ten je podmíněn křesťanským faktorem. Avšak pokud budeme vykládat svět podle jakékoliv

²⁰⁰ Conway. D. W., „Life and Self-Overcoming.“ s. 545.

²⁰¹ Tamt., s. 551.

²⁰² Nietzsche. F., *Genealogie morálky*. Polemika. s. 24.

²⁰³ Tamt., str. 31.

morálky, nepokrýváme tím fakta, ale jen interpretace z jiného úhlu. Morálka je tím devalvovaná na pouhé upřesnění bez závaznosti. Pokud je morální výklad vadný, je pak Nietzscheho morálka jen poškozený nástroj.

V neposlední řadě je i nutné zmínit Nietzscheho nástroj obrození. Dionýské tvoření je totiž předcházeno bouráním, ničením původního. Znevážení hodnot je akt nihilismu, a k ničení je tohoto znevážení potřeba mnoho. Nihilismus je jistým způsobem obsažen i v tom, co ho má překonávat. Osobní volbou zanevřu nad dobovým výkladem a přikloním se ke své interpretaci, tím tvořím nový ideál, a tedy nové působiště nihilismu. Nihilismus je obsažen jak v aktu, tak v jeho účelu.

Předchozí poznámky by nám neměli nabourat naší celkovou hodnotící optiku. Nietzscheho filosofie se opírá o radikální přehodnocení dosavadního smyslu. Jeho dějinná role je především významná z hlediska jeho odkrývání a popisu soudobých společenských vazeb táhnoucí se hluboko do historie. Dobu diagnostikoval na základě příchodu nihilismu, a tak podnikl jisté kroky nahrazující staré pravdy. Jeho výpověď není dokonalá, není ani věčná, a především není absolutní. Má svůj význam ve světovém pohybu a zasloužené vzbuzuje pocit uznání i pohrdání. Kritiku lze dohledat i v jeho uchopování nihilismu, avšak to neubírá jeho bravurní logice vytáhnou na světlo opomenuté horizonty lidského snažení. Naším údělem však není zkoumat Nietzscheho hodnotu, ale jeho pojem nihilismu. Tím se dostáváme k uzavření našeho textu.

Závěr

V následné rekapitulaci dosavadního výzkumu se pokusíme z roztroušeného výkladu složit obecně postulující předpoklady Nietzscheho pojmání nihilismu. Přestože jistý rámec byl již nesčetněkrát v předchozím textu naznačen, nyní je vhodné nejpodstatnější složky vytáhnout na světlo světa a dotvořit tak jeho plné znění.

V prvotní sekvenci jsme si představili genezi slova nihilismus, postupovali jsme dle vlastního stylu Nietzscheho výkladu,²⁰⁴ abychom zachovali autenticitu a lépe se přiblížili tomuto velikánovi filosofie. Nihilismus započal svou cestu jakožto odmítání nějakého idealismu. Následně dospěl a z vědeckých okruhů se vлил do slovní zásoby široké veřejnosti. Namísto označování domnělého negativního vlivu nějaké teorie se z něj stala teorie samotná, stal se z něj program. Z rozevření nihilistického pupenu vyrostl nový květ popírající smysl existence ve vší vážnosti. Nyní to byl sám celý život a svět, který byl pojmán jen z hlediska své tragičnosti a utrpení. Veškerá pozitiva mu byla ubrána a odmítavý směr nabral na obrátkách. Smrt byla jedinou smysluplností.

Nietzscheho uchopování nihilismu vychází z jeho diagnózy současného stavu. Evropský svět má být pohlcen nicotou na dalších dvě stě let a veškerý život má být ohrožen na své existenci. Nietzsche působí svým snažením jako prorok a kazatel v jedné osobě. Staví se do pozice nepochopeného spasitele. „Nietzsche byl přesvědčen, že vývoj směřující k nihilismu viděl dříve a jasněji, zatímco většina lidí zůstala vůči tomuto faktu slepá: Znamení jsou všude, jen chybí oči pro tato znamení.“²⁰⁵ Jen on je s to odhalit pravý nihilismus a jako takový ho potlačit. Megalomanský nádech zde má své opodstatnění z hlediska zdůraznění závažnosti situace a nutnosti se s ní vypořádat.

Nietzscheho definice pojmu nihilismus vychází z problematiky absolutizujících tezí o světě a životě a také ze ztráty víry v morální výklad světa. „O nihilismu mluvil Nietzsche s ohledem na situaci, která se vytvořila po zhroucení víry ve věčné pravdy a absolutní hodnoty, po smrti boha a po ztrátě víry ve smysluplnost hodnotově určeného pravého světa.“²⁰⁶ Morálka platící za stálou a neměnnou hodnotu, ale především za definici života přišla o své výsadní postavení vůči lidské osobě. Veškerou pozornost si uzurpující nárok na etické ctnosti zaslepily nejzákladnější předpoklady lidského pobytu na zemi a ten byl následně podmíněn degenerací,

²⁰⁴ Thurnher, R., Röd, W., Schmidinger, H., *Filosofie 19. a 20. století III. Filosofie života a filosofie existence*. Přel. M. Petříček. Praha, OIKOYMENH 2009, s. 97.

²⁰⁵ Tamt., s. 136.

²⁰⁶ Tamt., s. 134.

jelikož neměl již svůj cíl a prostor kam směřovat. „Morálku, jež posuzuje jednání z hlediska užitku a slasti, má vystřídat morálka autonomně tvořícího člověka, jehož vůle není vázána vnějšími standardy.“²⁰⁷ Autonomní, silně osobně zaujatý postoj poskytuje sílu jedinci v takové míře, že nepotřebuje diktát shůry. Jeho garantem je on sám, je svým soudcem a zároveň katem skrze svědomí. Člověk je u Nietzscheho definován jako zvíře, které smí slibovat.²⁰⁸ Tedy musí být ze své podstaty zodpovědný právě sám sobě, aby byl schopen se sebou žít a největší závaznost má právě vůči sobě skrze slib života. Pokud už má být morálka, tak musí být vlastní, aby jí jedinec adekvátně akceptoval. „Základem mravnosti je mrav, který požaduje, abychom více poslouchali předky než náš vlastní soud. Mluvíme-li o hodnotách, mluvíme ... optikou života.“²⁰⁹ Mravnost nemusí být hodnota. Mrav je utvrzován skrze zvyk, a jeho absorbování do běžného života sice stvrzuje jeho význam, ale ten nenabude na ceně. Hodnota je pro Nietzscheho pak taková, která se shoduje s preferencemi života samého.

Morálka byla pro vznik Nietzscheho pojmu nihilistického výkladu daleko závažnější než jeho další atribut ve formě náboženské povahy, přesněji křesťanské. Křesťanství prohloubilo duchovnost člověka a na dlouhou dobu ho zachránilo před prázdnotou. Ale to nemohlo trvat věčně. Klíčové pokřivení tohoto pozitivna má podobu především skrze soucit a askezi. Lítost přidržuje na vědomí vše špatné jako nežádoucí, zanechává moc ve své slabosti a nepoužitelnosti. „Protože soucit působí depresivně a redukuje sílu, má být nahrazen vůlí neškodit, jež vychází ze síly.“²¹⁰ Nietzsche postuluje ctnost samoty, v jeho antisociálnosti je však zrnko propagující právě mezilidské soužití, které má být z pozice síly, potažmo moci. Ta je jedinci upírána i za pomoci askeze. Ta odmítá hodnotu lidského života a jeho přirozenosti. Život má ve své podstatě atribut vývoje, to mu je odepřeno stagnujícím charakterem askeze, který nechce jisté pokračování, ale ustrnulost. Život je zapřen a je mu snímána hodnota.

Propracovanější znění pojmu nihilismu Nietzsche ve svých publikovaných dílech nepodává. To mělo teprve nastat jako téma nutnosti o přehodnocení všech hodnot v nedokončeném svazku spisů. Náš předchozí výzkum však inklinuje i dle Nietzscheho poznámek k označení nihilismu jakožto důsledku specifického křesťansko - morálního výkladu světa.²¹¹ Přestože Nietzsche předpovídal příchod nihilismu, vyplývá zde otázka, do jaké míry je nutný zrovna Nietzscheho výklad, jelikož jeho predikce souvisí s nutností příchodu, je tudíž

²⁰⁷ Tamt., s. 131.

²⁰⁸ Nietzsche. F., Genealogie morálky. Polemika. s. 45.

²⁰⁹ Thurnher. R., Röd. W., Schmidinger. H., Filosofie 19. a 20. století III. Filosofie života a filosofie existence. s. 122.

²¹⁰ Tamt., s. 131.

²¹¹ Nietzsche. F., Pozdní pozůstalost I. s. 111.

nevyhnutelný nezávisle na Nietzsche. Potřebujeme následně jeho výklad? Je pak Nietzscheho interpretace hodnotou jen v jeho léku? Psychologicky založený výklad si zachovává svou dynamiku na předpokladu překonání nihilismu. Aby byl zobrazen medikament, musí být nejprve stanovena diagnóza. Ta postulována je, tudíž je naší nutností ze střípků rozestých po celém Nietzscheho celoživotním snažení vyvodit kontradikci a zbraň vůči prázdnotě. Hodnotné jsou následně jen ty vydestilované parametry dovolující jistý druh manévrování v lidské pozemské hře. Nietzsche své opodstatnění má, je však redukováno v jeho specifičnosti.

Dionýské chápání světa projevuje oproti apollonskému větší důraz na smyslovost člověka, jeho pudovost a afekty. Racionalita není zcela zavrhnuta, ale nehraje již primární roli. Co je dionýské, to je radostné a veselé, překypující životodárnou silou. Dionýský jedinec přitakává světu se všemi jeho nedostatky a nedokonalostmi, pociťuji autentické prožívání jako dar v jeho celé podobě. Tento postoj je provázen motivem Amor fati. Tento akt přijímá celý rozsah tragičnosti světa a chce ho stále znovu, chce tragično milovat jako neodmyslitelný prvek života. „Požadovaný bezpodmínečný postoj přitakání, Amor fati, se projevuje v tom, že jsme i bez ohledu na všechny negativní aspekty života, které tu jsou vždy, ochotni říci: Ještě jednou!“²¹² Výskyt tohoto motivu je skrze díla velmi skrovný, přesto je jeho údernost a závěrečné vyznění jeden z nejsilnějších Nietzscheho motivů. Je to jeho recept pro lidskou velikost, ale především taky jako nástroj porážení nihilismu. A tím se dostáváme k účelu samotného pojmu nihilismus v Nietzscheho dílech.

Nihilismus lze chápat jako zdrcující tíhu nesmyslnosti veškerého pozemského pobývání, avšak může být i znakem osvobození. Nihilismus je důsledkem smrti Boha a zanevření nad metafyzickými principy. „Nakonec však Nietzsche nechápal smrt boha jako stísňující událost, nýbrž spíše jako událost osvobozující.“²¹³ Nihilismus nás má zbavit okovů předchozích dogmat a otevřít brány novým hodnotám a vyústěním života.

„Nihilismus je třeba prožít, protože pouze tímto způsobem člověk pozná, jak se to mělo s tradičními hodnotami, proč se zhroutily a proč jsou nutné nové hodnoty. Svůj úkol viděl v tom, že v sobě dovede nihilismus k poslednímu důsledku, a tím umožní jeho překonání. Patrně věřil, že musí snášet nihilismus za své bližní, aby jej bylo možné překonat.“²¹⁴

Nihilismus je nutný právě ze zmíněného hlediska. Musí nastavit zrcadlo minulosti a prozářít tak budoucnost. Ukazuje vyprázdnění dosavadních ideálů a nutností je nahradit

²¹² Thurnher, R., Röd, W., Schmidinger, H., *Filosofie 19. a 20. století III. Filosofie života a filosofie existence*, s. 138.

²¹³ Tamt., s. 106.

²¹⁴ Tamt., s. 137.

novými. Ty však nastaveny nejsou, a tak je veškerý dosavadní výklad orientován spíše na popis než na vyústění. „Nietzscheho pojetí není východiskem ze situace, jež je charakterizována nesmyslností, nýbrž je to výraz zoufalého vzdoru.“²¹⁵ Vzor odboje vůči nesmyslnosti přijímá bolest ze žití jako podstatný prvek a jako postavení mostu k udržení lidské dynamiky vývoje, avšak sám za sebe není schopen docílit založení obecných smyslů, natož jejich nalezení. Člověk bude přesně tam, kde byl původně, avšak bude vyznávat jiné závaznosti a hodnoty. Bude to jiný člověk ve stejné situaci.

U Nietzscheho nihilismus tvoří předmostí k novému kulturnímu rámci, který bude ve svém jádru akceptovat děje světa a jeho proměnlivé charakteristiky. Dynamika života se může projevat jen ve změně paradigmatu, a tak je nutné přehodnocovat dosavadní poznání. Dosahování vrcholu je ve svém vztahu přímo úměrné nížinám, ze kterých vzmach vzešel. Stoupání je podmíněné pádem a obráceně. A to jak po stránce fyzické, tak po stránce duchovní. „Jeho pohled je tělesně centrováný a zároveň holistický, neboť neexistuje žádná ostrá diference mezi tělem a duší či duchem, vnějším a vnitřním, světem a člověkem. Lidská bytost je dynamické energetické pole provázané s četnými dalšími energetickými poli v neustálé hře gradace a uvadání.“²¹⁶ Člověk ve svém časovém horizontu progresivně spěje k nejlepšímu vyjádření sebe samého. Nihilismus mu může být znamením zvolit jiný způsob, jinou cestu.

V Nietzscheho pojetí reprezentuje nihilismus negativní i pozitivní potenci. Jeho výpověď je do značné míry nejednoznačná a výklad musí být podpořen Dionýským principem, aby byl vůbec aplikovatelný. Spatření krize celého evropského světa bylo opodstatněné, avšak Nietzscheho napadání tradic vedlo k pohrdání etablovaných hodnot. Hodnoty, které umíraly se pokusil dorazit, a tak odebral i ten zbytek smyslu, který doposud platil. Nietzsche svou aktivitou skutečně podpořil růst nihilismu a pro mnohé byl jeho apoštolem. Avšak měl pro to své důvody, svým snažením odhalit psychologickou relevanci prázdných pojmu předkládané jako životně důležité. V důsledku mu šlo o pokrytectví, avšak svým snažením se zasloužil o rozšíření pojmu, který by jiny jinak nepocítovali, ale jelikož ho poznali, tak po také prožili.

Nietzscheho preference se stáčí k optice života, podporování životadárných a život podporujících sil bez morálního zabarvení. V jejich naturální podobě se skrývá touha navrátit se ke kořenům života a snaha zredukovat přecitlivělou racionalitu. Je to však jen myšlenkový úsek náležející mezi řadu dalších. To, co pak Nietzsche označuje jako nihilismus je pro jiného zcela normální stav, ve kterém je život uplatněn a je-li aplikován svědomitě a s vnitřním svolením, je to následně stav život podporující a tedy smysluplný.

²¹⁵ Tamt., s. 138.

²¹⁶ Sikora. O. „Voda stačí, Nietzsche, opojení a otevřenost světa.“ Filosofický časopis 2023, s. 318.

V úplném závěru je jistě žádoucí se znovu tázat po naší klíčové otázce. Byl Nietzsche skutečně nihilista? Jeho životní úděl je poznamenán kritikou vůči prázdnotě. To, co činil mělo otevřít brány světského nebe a navrátit hodnotu zpátky na zem. Jeho konání bylo opodstatněně a jako takové smysluplné. Ovšem jeho prostředky jsou dosti netypické. Bez obalu lze zcela jistě prohlásit, že jistý druh nihilismu je v jeho díle obsažen. Ovšem toto stanovisko vyžaduje dovysvětlení. Byl nihilistou ve smyslu extrémního nihilismu. Ten jsme si definovali jako jistou metodu rozkrývající potřebu nalézt nové hodnotové měřítko. Tento morální skepticismus, jelikož potírá morální hodnotu, formuluje pozici vrahů dogmat. Extrémní nihilismus je Nietzscheho strategie, jak překonat staré a prosadit nové. Nietzscheho smysl je obsažen v hledání smyslu. Můžeme tedy s čistým svědomím prohlásit, že svou pozicí vyjadřoval antinihilismus. Využíval prostředky nihilismu, aby mohl svým snažením dospět do pozice odmítající nicotu. Výstavba nového světa je vedena skrze impuls Amor fati. To je Nietzscheho recept pro lidskou velikost a jako takový vyrovnává misky vah vůči ztrátě hodnot. Nietzsche je v konečném důsledku anti nihilista využívající nihilismus k jeho vlastnímu potlačení. Ovšem jeho útok na tradice je dost radikální, a tak vzbuzuje dojem vyznavače nicoty. Subjektivně však může nihilistou být, záleží ale na úhlu pohledu každého z nás. Jedinec vždy rozhoduje, co je pro něj směřodonné. Nietzsche mu tak může být nejdražším přítelem nebo nejhorším nepřítelem.

Seznam použité literatury:

Acampora. Ch. D., Naturalism and Nietzsche's Moral Psychology. In: PEARSON, Keith Ansell (ed.). A Companion to Nietzsche. Oxford, Blackwell Publishing Ltd. 2006.

Conway. D. W., Life and Self-Overcoming. In: PEARSON, Keith Ansell (ed.). A Companion to Nietzsche. Oxford, Blackwell Publishing Ltd. 2006.

Heidegger. M., Nietzscheho výrok „Bůh je mrtev“. př. P. Maťová a I. Chvatík. 1.vyd. Praha, OIKOYMENH 2020.

Higgins. K. M., Rebaptizing our Evil: On the Revaluation of All Values. In: PEARSON, Keith Ansell (ed.). A Companion to Nietzsche. Oxford, Blackwell Publishing Ltd. 2006.

Knowles. E., OXFORD Dictionary of Phrase and Fable. 2. vyd. Oxford, University press 2005.

Nietzsche. F., Antikrist. př. J. Fischer. 1.vyd. Praha. Městská knihovna v Praze 2017. Dostupné na: <https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/35/77/45/antikrist.pdf>.

Nietzsche. F., Ecce homo. Jak se stát, čím kdo jsme. př. L. Benyovszky. 1.vyd. Praha, Naše vojsko 1993.

Nietzsche. F., Genealogie morálky: Polemika. Přel. V. Koubová. 2.vyd. Praha, OIKOYMENH 2019.

Nietzsche. F., Mimo dobro a zlo. Předehra k filosofii budoucnosti. Přel. V. Koubová. 1.vyd. Praha, OIKOYMENH 2021.

Nietzsche. F., Pozdní pozůstalost I. Přel. V. Koubová. 1.vyd. Praha, OIKOYMENH 2020.

Nietzsche. F., Pozdní pozůstalost II. Přel. V. Koubová. 1.vyd. Praha, OIKOYMENH 2020.

Nietzsche. F., Radostná věda. Přel. V. Koubová. 1.vyd. Praha, Votobia 1996.

Nietzsche. F., Soumrak model čili: Jak se filosofuje kladivem. př. A. Breska. 1.vyd. Praha, Votobia 1995.

Nietzsche. F., Tak pravil Zarathustra. Kniha pro všechny a pro nikoho. př. O. Fischer. 1.vyd. Praha, Rybka Publishers 2018.

P. Kouba. P., Nietzsche. Filosofická interpretace. 2. vyd. Praha, OIKOYMENH 2006.

Pearson. K. A., A Companion to Nietzsche. 1. vyd. Oxford, Blackwell Publishing. 2006.

Richardson. J., Nietzsche on Time and Becoming. In: PEARSON, Keith Ansell (ed.). A Companion to Nietzsche. Oxford, Blackwell Publishing Ltd. 2006.

Sikora, O., „Voda stačí“, Nietzsche, opojení a otevřenost světa. In: Filosofický časopis. ročník 71. 2023. Dostupné zde: <https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:e536f986-0646-41da-9db7-bd0f1e1c2266?article=uuid:9e8810cb-74f2-4d93-9b84-2b350b9b47f9>.

Sommer. A. U., Nihilism and Skepticism in Nietzsche. In: PEARSON, Keith Ansell (ed.). A Companion to Nietzsche. Oxford, Blackwell Publishing Ltd. 2006.

Thurnher. R., Röd. W., Schmidinger. H., Filosofie 19. a 20 století III. Filosofie života a filosofie existence. př. M. Petříček. 1.vyd. Praha, OIKOYMENH 2009.

van Tongeren. P. J. M., Nietzsche and Ethics. In: PEARSON, Keith Ansell (ed.). A Companion to Nietzsche. Oxford, Blackwell Publishing Ltd. 2006.

Vasquez. J., Nietzsche's shadow: On the origin and development of the term nihilism. 1.vyd. Kent, 2021. Dostupné na: [Nietzsche's shadow: On the origin and development of the term nihilism \(sagepub.com\)](https://www.sagepub.com/nietzsche-shadow).